

vi människor

Nr. 5/6 -80

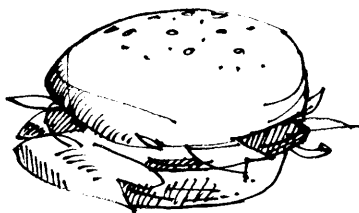
Årg. 32

Kr. 15:-

mat

innehåll

VI LEVER AV MAT
sid. 3

FÖRSÖKA DUGER
sid. 4
Rapport från Mudi-
Mums-matlaget i Gävle
och några recept ur de-
ras bok.

**MAT FÖR DEN
SOM KAN KÖPA**
sid. 7
Erni och Ola Friholt, SI-
DA-stipendiater, be-
rättar om matens vägar
i Indien.

MATEN RÄCKER
sid. 9
Harriet Clayhills refere-
rar boken Mat och makt
av Lasse och Lisa Berg.

**SMÅBRUKAREN -
HENNES PLATS
I VÄRLDENS
FÖRSÖRJNING**
sid. 10
I en stor del av världen
står kvinnorna fort-
farande för mycket av
den lokala matförsörj-
ningen, fastslår denna
artikel av Elisabet Hel-
sing, Gerd Holmboe-
Ottesen och Marit
Kromberg.

**HÖNSEN HÖRDE
TILL
KVINNFOLKEN . . .**
sid. 12
Det berättar tant Eva i
ett samtal med Agneta
Norberg.

**. . . GRISEN VAR EN
FAMILJE-MEDLEM . . .**
sid. 14
Inez Svensson om sin
barndoms lekkamrat,
grisen Albert.

**. . . OCH KORNA
VAR KVINNORNAS
TROST**
sid. 15
Astrid Pettersson skr-
iver om gamla kvinno-
kunskaper och om vad
det innebär att de gått
förlorade.

**. . . JORD SKALL DU
ÅTER VARDA**
sid. 18
Ulla Torpe redogör för
kampen mot giftbe-
sprutning av skog och
hävdar att motståndet
nu måste utvidgas till
att gälla också gifterna i
lantbruket.

MITTEN: SKV-NYTT
sid. I-VIII
Prostitutionsutredning
pågår.
SKV-kongressen,
nytt Luciatåg m.m.

**SKOGSNÄS-
KOLLEKTIVET**
sid. 30

**MODER JORD
I SKÅNE**
sid. 32

**TANT GRÖN
PÅ EKERO**
sid. 33

**BIODYNAMISKA
FÖRENINGEN
I JARNA**
sid. 34

KVINNAN PÅ ÖN
sid. 36
En saga av Veslemøy
Haslund.

**OM ATT
TVÅNGSÄTA**
sid. 38
Ulla Wentzel inter-
vjuar.

EN BOK OM FETMA
sid. 40
Harriet Clayhills recen-
serar, Majken berättar
om vad boken betytt för
hennes personligen.

OM SJÄLVSVÄLT
sid. 42
Raquel Urisman in-
tervjuar.

**MAT SOM
TRYGGHET**
sid. 44
Raquel Urisman om
den judiska mamman,
alla mammor i kvadrat.

**KOKBÖCKER ÄR
EN SMAKSAK**
sid. 46
En sammankomst kring
böcker och mat.

KVINNFOLKSGÖRA
sid. 50
En recension av Britt
Dahlström.

vi människor

utges av
Svenska Kvinnors
Vänsterförbund.

Nummer 5/6-80
Årgång 32

Besöksadress:
Adolf Fredriks
Kyrkogata 12
tel. 08/20 37 56

Postadress:
Box 3120
103 62 Stockholm

Redaktion
Tjia Torpe
Micke Agaton

Distribution
Monica Törnblad

**Gästredaktör
för detta nummer:**
Harriet Clayhills

Redaktionskommitté:
Louise Waldén
Harriet Clayhills
Vivan Nyström
Solweig Kempe

Ansvarig utgivare:
Valborg Svensson

Prenumerationspris:
60 kr/år

Vi människor utkommer
med 6 nummer per år.

Postgiro:
90 24—1

Redaktionen ansvarar
ej för insänt,
ej beställt
material.

Tryck:
Sjuhäradsbygdens
Tryckeri AB, Borås, 1980

Prenumerera på vi människor!

Huvudteman 1981 blir:

1. Kvinnorörelsen, kvinnokraven och kvinnokulturen!
Hur ser utvecklingen ut?
- 2/3. Pappa kom hem! Ett nummer kring fadersgestalten.
4. Var börjar kvinnoupproret?
En internationell diskussion.
- 5/6. Låt inte de stora pojkarna leka ostört längre.
Om synsätt och värderingar i forskning och teknik.

Sätt in 60:- på pg 9024 - 1
Skriv "Vi människor 1981" på talongen

Vi lever av mat

Homo sapiens är sorgligt beroende av jämn och stadig näringstillförsel. Vi kan inte gå i ide, vi kan inte lagra mat och dryck i pucklar och hudpåsar att användas vid behov. Därför är civilisationens historia en historia baserad på husdjursskötsel, sädesmagasin, bevattningsanläggningar, *organiserad matförsörjning*.

Vi i västvärlden har idag nått svindlande höjder av lagerhållningsteknik, transportmöjligheter, matpreparering, försäljningskanaler.

Hushållen är befriade från att odla och lagra, de skall bara skaffa pengar att köpa för.

Men vi tänker på mat och pratar om mat mer än någonsin. Vad skall vi ha till middag som är lite nytt, hur få barnen att äta hälsomat, vad skall jag bjuda på, var säljs den bästa patén, blir jag för tjock, tar jag proteiner från afrikanerna, hur mycket gift finns det i det här — matproblemen kommer vi inte undan.

Vi får vår föda med mindre fysisk ansträngning än förr. Vi går inte och är rädda för frostår och oår, svartår och nödår. Vi har glömt barkbrödsrecepten. Men vi vet innerst inne att

vi har blivit hjälplösa på ett nytt och i det långa perspektivet lika skrämmande sätt. Vi börjar fatta det centraliserade samhällets sårbarhet. Kritiken växer mot djurfarmer, jättemejerier och transportkedjor som lätt kan skäras av genom elstopp och oljeblockader.

Många har börjat mumla om att det inte vore dumt med en egen gammaldags potatiskällare. Det experimenteras med nygamla former för lantbruk, det bildas överlevnadsgrupper som tar reda på hur matberedskapen i deras trakter egentligen ser ut.

Matfrågorna är en del av diskussionen om vilken riktning vi vill att samhällsutvecklingen skall ta.

Jag hör till dem som tror att en framtidsvärld byggd på mer självförsörjande lokalsamhällen inte alls skulle betyda en tristare värld. I en sådan värld skulle vi bli ha bättre samvete gentemot maten, mera glädje och tacksamhet för den. Måltiden skulle kunna återerövra sin fulla betydelse som samlande ritual.

Harriet Clayhills

Matlaget MUDI-MUMS i Gävle. Foto Barbro Lindmark.

FÖRSÖKA DUGER

Bättre att börja i liten skala med kampen mot de multinationella matjättarna än att inte börja alls! Så tänkte ett matlag i Gävle och drog i gång MUDI-MUMS. Malin Dahlgren berättar.

Sedan några år tillbaka finns det MUDI-MUMS-matlag här och där i Sverige. Orden betyder "mat utan djurindustrier, mat utan multinationella storföretag". Det är inte fråga om någon organiserad rörelse utan om en spontan anslutning till en praktisk idé. Början gjordes av ett matlag i Gävle som ursprungligen var vegetariskt och energisparande men som våren 1978 vidgade sitt program till att omfatta också internationell solidaritet. Det är från denna grupp parollen MUDI-MUMS kommer.

MUDI-MUMS-matlaget träffas hos Eva en dag i maj.

Olle och Lisa från lägenheten ovanför tittar in.

Idag, säger Eva, ska vi ha crêpes med räkor och sallad och sen lite fänkål-te efteråt med kex eller nåt.

— Crêpes, sa du! Varifrån får du lantägg då?

— Från Konrad. Han köper, eller kanske han får, de där stackars hönsen från hönsfabriken, när de anses förbrukade efter ungefär 18 månader. Hos Konrad får de gå på lagårdsbacken och plocka grönt och då får de fjädrar igen och börjar värpa. D v s en del av dem, några är alltför psykiskt störda och

måste slaktas. Tänk vad jag saknar de spräckliga hönsen. Och de svarta och bruna och brokiga. De här nya multinationella hönsen är ju vita allesammans, ett av de tre världsmärkena ägs t o m av det jättestora foderföretaget Cargill.

— Vad jag saknar husdjuren som fick gå ute över huvudtaget, och hagarna och ångarna, som var betade i mulhöjd.

— Jag saknar dikesrenarna med grodrom och åkerrenarna med blåklint.

— Jag hatar skogsplanteringarna med steril mark.

Ja, inte skogsplanteringarna men skogspolitiken.

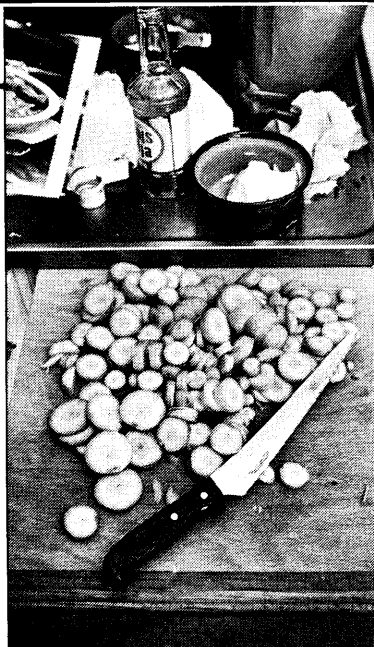
- Men jag saknar inte Fattig-Sverige.

Nej, matlagets medlemmar är eniga om att det gamla samhället inte ska idealiseras. Ändå måste vi få kritisera den riktning utvecklingen nu har tagit mot en allt mer omfattande stordrift. Stordriften kräver användning av gifter, PCB inte minst, och den kommer att ödelägga oss liksom den redan nu ökar fattigdomen och svälten i världen. Stordriftens yttersta konsekvens är de multinationella företagen, agribusiness, som redan har en sådan fruktansvärd makt. Tillväxttakten måste minska och själva tillväxten måste få en annan struktur.

Olle och Lisa frågar matlaget om de verkligen kan leva efter sitt motto, kan de få tag i mat som har kommit till utan djurindustrier och utan multinationella storföretag?

Och matlaget medger att målsättningen inte går att genomföra om kravet ställs till alla jordbrukets produktionsled. Det svenska jordbruket är ju beroende av de multinationella kedjorna genom att det är beroende av att importera maskiner, olja, handelsgödsel, biocider och djurfoder. Matlaget försöker skaffa mjöl och mjölk från annat håll än RLF, men det är svårt och kan bara ske slumpvis.

Detta groteska och skadliga utlandsberoende kan Sverige bara bli av med på politisk väg. Men eftersom politikererna tänker kortsiktigt partipolitiskt så måste vi som är folket reagera, anser matlaget. En av möjligheterna är bojkott av varor, bojkott så gott det går. Till hjälp med den saken finns MUDI-MUMS-guiden som Gävle-

Grönsaksbilder:
Micke Agaton.

gruppen har gjort och som redan har spritts i fyratusen exemplar. Den är utformad som ett kort, lätt att ha med sig i fickan eller i väskan. På kortets ena sida finns en förteckning över de största multinationella företagen och deras många varunamn, dels importerad mat och dels sådan som produceras i Sverige. På den andra sidan finns förteckning över företag som MUDI-MUMS anser sig kunna stödja.

Visst har en sådan bojkott begränsad verkan. Men det är bättre att börja förändra sina dagliga inköp än att inte börja alls!

Och så tillbaka till dagens måltid.

- Råkor, va gott! Är de här råkorna svenska?

- Nej, men dom är inte importerade av multijättar.

- Ska vi inte ha sallad?

- Jo, fast ännu har det inte tittat upp någon svensk grönsallad ur marken, så vi tar den gamla vanliga med hyvlad kål, fint riven morot och groddar.

- Och så lite citronvatten.

- Och lite socker väl.

- Nej, inget socker.

- Jo, lite.

- Okey då!

- Te av krusmynta eller fänkål är så gott. Krusmynta växer som ogräs, och vi har massor av torkad kvar. Och fänkålsfrön, det är gott i bröd.

- Bröd ja! Jag har glömt att baka ut degen, som jag satte i går kväll. Men jag hade bara 10 gram jäst, så den är nog lagom nu.

- Den blir mustigare med lite jäst. Te, bröd och hjortronsytt, det blir härligt! Men hjortronen är väl dyra?

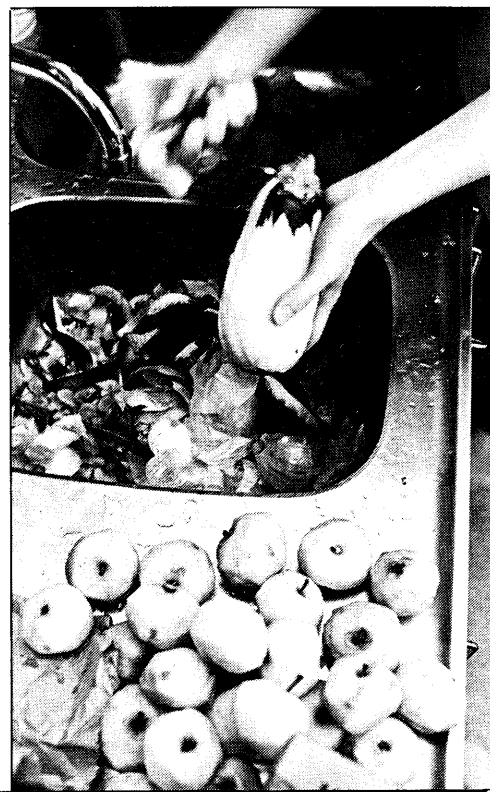
- Ja, det är dom. Biodlarna är för få. Sverige behöver fler bin för pollinationen. Om vi hade en och en halv gång till så mycket bin som vi har nu, så skulle hjortronen räcka till alla, norrmän, svenskar och björnar.

- Erik har redan gräddat crépen, men råkorna räcker inte! Då tar vi lite fisk, som jag har kvar.

- Jag kokar vatten och du stöter fänkål i morteln.

- Och vi bakar ut brödet.

- Men jag har aldrig bakat förr!

- Nån gång ska vara den första.

- Vad här är mysigt! Får man vara med?

- Självklart, toppen! Nu dukar vi fram.

Det är svårt att beskriva våra matlagsträffar, märker jag. Vår samvaro bygger på så fruktansvärda, ödesmättade realiteter, och ändå har vi barnsligt roligt i vår vardag. Kanske beror vår "glädje trots allt" på en lättnad över att företa oss *något*, och att göra det tillsammans.

I vårt matlag har nio stycken varit med från början. Flera av oss bor nu på andra or-

ter, men fast vi är fysiskt långt från varandra har det visat sig att "vägen till vänner är alltid kort".

Vår lilla grupp kännetecknas av spontan fortlevnad. Vi är inte knutna till någon organisation. Vi träffas därför att vi från gång till annan tycker att vi ska träffas och varje gång är det någon som säger:

- Ska vi vara hos mig nästa gång? Och kan ni om 14 dar som vanligt?

Den som "bjuder" hem svarar också för en viss anskaffning. Alltid har man något hemma att bygga på när det går i den anspråkslösa stilen. Och vi som kommer tar

med oss vad vi råkar ha: lite färdiga groddar, en kryddost i kruka, ett bröd bakat på nytt sätt. Det som är fint är spontaniteten, det att saker och ting inte behöver vara så märkvärdiga och framför allt inte inrutade och organiserade. Den enda regel vi har ordningsmässigt är att man ska säga till om man inte kommer.

Det vore roligt att få veta hur andra gör. Kanske kan vi åstadkomma en uppmjukning av vårt sociala kontaktarmod, av det sterila mönster för samvaro som vår generation har råkat in i. Kanske. Försöka duger. □

Ät annorlunda

I höst har Malin Dahlgren medarbetare gett ut boken **Äta på nytt sätt**. Den redogör för bakgrunden till verksamheten liksom för de dagliga arbetsformerna och aktiviteterna. Visionen ligger i en syntes av det som var bra i våra förfäders förhållande till jord och mat och det som kunde vara bra idag:

"Det är frestande att leka med tanken, hur det skulle kunna bli, om man gjorde en syntes av deras liv och våra. De arbetade med frisk jord och fiskade i rena vatten. Ändå svalt de i förnedring och orättfärdighet, och av den vitaminfria kosten fick de skörbjugg och engelska sjukan. Vi å andra sidan vet så väldigt mycket om effektiv produktion och om vitaminer, men vår jord och våra vatten är i stället nästan aldrig friska. Vi svälter inte, men vi mår inte bra. Samtidigt låter vi millioner barn svälta i uländerna, och vi importerar deras livsmedel till oss.

När ska alla människor få

uppleva rena vatten, social rättvisa och glädje i arbetet?

Vi vill leva på annat sätt. Den här boken är vårt bidrag till en bättre livsstil."

Boken har också en receptavdelning som följer årstiderna, en bra idé. Vi plockar ett par av förslagen till ett julbord i MUDI-MUMS-anda.

Dopp i grytan

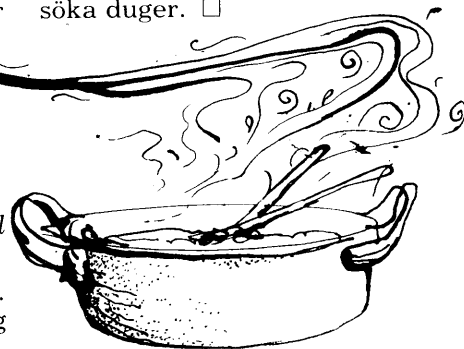
Dopp i grytan på en vegetarisk buljong eller på någon buljong som du har i frysen, t ex älgbuljong.

Rödkålssallad

7 dl riven färsk rödkål
2 st hackade fikon
1 hackat äpple
4 dl kokta vita bönor
kummin
1 citron

Grönkålssallad

4 blad hackad grönkål
1 hackat äpple
saften av 1 apelsin
1 dl gräddfil
1/4 tsk anis

Ingrids älg sylta

Ca 1 kg älgkött (eller 1/2 kg älgkött och 1/2 kg lammkött)
1 1/2 l vatten
1 msk salt
10 svartpepparkorn
10 kryddpepparkorn
1 lagerblad
1 gul lök (ev. vitlöksklyfta)
2 kryddmått timjan
5 gelatinblad (eller 2-3 tsk pulver)

Koka upp kött och vatten. Skumma väl. Sätt till övriga ingredienser. Koka under lock på svag värme tills köttet är mörkt. Ta upp köttet och låt det svalna. Skär det i småbitar. Sila spadet. Koka ihop spadet tills det återstår knappt 1 liter. Lägg ner köttbitarna och krydda ev med salt och peppar. Lös upp gelatinet och rör ner detta i spadet. Håll upp i formar och låt svalna.

Maten i världen kunde räcka för alla men går bara till dem som kan betala. Om detta skriver Erni och Ola Friholt, SIDA-stipendiater i Indien och Bangladesh.

När vi närmar oss byn på våra lånade cyklar ser vi kvinnornas böjda ryggar i risfälten. Tydligt avtecknar sig saribusarnas röda, gula och blå, därunder de bara, slanka bruna midjorna. Sarityget som bildar långkjolen är in-stoppad i midjan och uppskörtat. Barfota står kvinnorna i det gyttjiga vattnet. Risplantorna är halvhöga, ogräset likaså. Det är rensningstid.

Kvinnorna får syn på oss, rätar på ryggarna och kommer för att hälsa.

— Hej Patu, Lakshmi, Shanta och alla ni andra. Vi sätter oss på huk i en ring och får höra senaste nytt från byn. Runt om står sädesfälten vackert gröna och frodiga. Det tycks bli en bra skörd?

— Ja, det blir nog en bra skörd för ägaren, säger Lakshmi. Han har också köpt mera konstgödsel i år och fått ett banklån för att skaffa ännu en dieselpump. Men ni ska se på våra små plättar hemmavid, där är allt ut-torkat. Inte får vi något banklån för att gräva oss en brunn och installera en pump. Vi måste vänta på monsunen och leva på hoppet.

— Och på nåder av stor-bonden, fyller Shanta i. Han ger oss arbete på sina fält.

— Har inte era löner höjts sen vi sågs sist, för några år sedan, frågar vi.

Patu berättar då att de faktiskt tillsammans med sina **forts.**

T.v. på risfältet. Foto Erni och Ola Friholt.

**MAT FÖR DEM
SOM KAN KÖPA**

män hade hotat storbonden med strejk vid skördetid om de inte fick mera betalt. Han hade då i sin tur hotat dem och sagt att han skulle skaffa sig skördemaskiner och för övrigt fanns det gott om folk i grannskapet som mer än gärna skulle arbeta på hans fält för den lön han erbjöd.

- Vi har ju alla skulder hos honom och gör vi inte som han säger tar han ifrån oss våra små fält. Det har hänt med många här. De har fått lämna byn och drar sig nu fram i stan. Dit vill vi inte.

Kvinnorna är medvetna om sin usla situation, om sitt beroende, men de vet ingen väg ut.

På kvällen träffas vi igen. Det uppstår en hetsig ordväxling tjejerna emellan. - Det är så att fotogenen är ransonerad, ursäktar sig Shanta. Vi får försöka låna ihop till ett kok, vi hade ju tänkt bjuda er på mat.

Det blir till slut en enkel måltid, lite ris med en sås av lök och chilli till. Vi känner oss som snyltgäster.

I ett indiskt kök.

Foto Ann Andrén-Karlström.

Nästa dag träffar vi storbonden och några byrådsmedlemmar. Ingen talar där om ransonering. Allt finns i överflöd. Men klagovisorna är många. Lantarbetarna och småbönderna har blivit så oförskämda. De har ingen förståelse för att storbondens investeringar i ett modernt jordbruk kostar honom en förmögenhet. Vi frågar om han inte kan förstå att arbetarna som brukar hans jord vill ha del i den vinst han onekligen gör. - Ja, men skulle jag betala dem mera, vore jag ju snart lika fattig som de, säger han. Vi tycker vi har hört argumentet förr.

I Indien finns det många som har mycket att äta men ännu fler som har för lite. Snart är landet självförsörjande med mat, läser vi i dagspressen, och medelkonsumtionen har ökat. Men den statistiken hjälps upp av att de rika har fått det ännu fetare och att några enstaka har kravlat sig upp ur fattighavet in i medelklassen. Någon process som medvetet syftar till en utjämning mellan fattig och rik är det inte fråga om.

När vi cyklar genom det grönskande landskapet i Sydindien tänker vi med harm och vrede på att arbetarna på fälten, dessa kvinnor, barn och män faktiskt lider nöd. Att det ris de har i sin hand dagligen inte är till för att mätta dem själva, de många, utan för att ge profit och höga inkomster åt de få, ägarna.

Det finns tillräckligt med mat i Indien, *men bara för dem som kan köpa den*. Skulle Patu, Lakshmi och de andra förverkliga sitt strejkhott för att skaffa sig högre inkomster och därmed bättre köpkraft, kan de dock inte räkna med att få stöd varken av staten, kommunen eller av polisen vid en eventuell sammandrabbning med jordägarens folk.

Central- och delstatsregeringen är för sin fortsatta existens beroende av de rika jordägarnas välvilja. Byrådsmedlemmarna är ofta desamma som jordägarna eller köpta av dessa, och polisen håller sig för sin egen skull väl med dem som makten haver. De fattiga har ofta fått bittert erfarat att rätten finns där makten finns, och maten.

Det finns många grupper i Indien som har insett på vilket sätt de fattiga förvägras de inkomster som skulle göra det möjligt för dem att köpa tillräckligt med mat, och hur de berövas den jord, som skulle garantera dem självförsörjning. En del av dessa grupper organiserar lantarbetarna till kamp för bättre villkor, andra arbetar med Freireundervisning som går ut på att göra människorna medvetna om sina rättigheter och slumrande möjligheter. Ofta kämpar de under svåra förhållanden.

Det är viktigt att vi i Sverige också lär oss inse hur undernäring skapas och inte låter oss luras av vulgärpropaganda som påstår att Indien är överbefolkat och att detta är skälet till att så många är fattiga och undernärda.

Att bistå de hungrande i Indien betyder inte att skicka mat till dem utan att tala för deras rättigheter och att stödja de målmedvetet kämpande grupperna i landet. Det är alltså i första hand ett politiskt stöd som behövs.

Vi bör etablera kontakter med dem, stödja ekonomiskt och ge publicitet åt dem då de utsätts för repressalier. Vi kan också påverka SIDA och kräva att organisationen ska försöka slussa en del av biståndsmiljonerna till de grupper som kräver förändringar. Och för att åstadkomma något av detta bör vi i en eller annan form vara organiserade själva. □

MATEN RÄCKER!

Maten räcker — det är budskapet i den klart och överskådligt skrivna boken "Mat & makt" av Lasse och Lisa Berg (Gidlunds 1978). Det produceras tillräckligt för alla men somliga får mycket (de som har råd) och somliga blir utan.

Det var på sextioalet de första varningarna började komma om sammanbrott i världens matförsörjning. Det var då alla frågor blev ohjälpligt globala. Det strömmade fram information om våldsamt ökande befolkningsciffror, slöseri med naturresurserna, förgiftning av jord och luft o s v.

Georg Borgström var en av de stora väckarna, monumentalt pessimistisk och samtidigt paradoxalt optimistisk i sina vädjanden till världens industriländer som han hoppades skulle börja prioritera annorlunda och ta hand om den nödställda delen av världen.

Det har hållits internationella konferenser och ordnats världsomfattande stödprogram, det har talats om "grön revolution" och nya strategier har lancerats. Sikt-punkten har varit dels att öka matvaruproduktionen nationellt och internationellt, dels att hejda befolkningsökningen. Längre såg experterna bort från att mat inte bara ska produceras utan också distribueras och konsumeras och att det är där politiska faktorer kommer störande in i bilden.

Idag hävdar Lasse och Lisa Berg — och många med dem — att världens svältproblem inte kan förklaras med en

alltför låg matvaruproduktion. Maten finns men det är fördelningen det är fel på, mellan länderna och inom länderna. Det finns gott om exempel på att medan matvaruproduktionen i ett visst land ökar blir näringssituationen för de fattiga allt sämre.

Matproblemet är alltså inte först och främst ett tekniskt problem, utan ett ekonomiskt, socialt och politiskt. Slutsatsen blir då, som Bergs formulerar det, att världens fattiga kan försörja sig själva "om de bara får chansen, får makten över sina egna liv".

Detta resonemang är på en gång mindre och mera förlamande än de tidigare katastrofteorierna som hade något ödesbundet över sig. Att det inte är en hopplös resursbrist som skapar nöd — det är uppmuntrande i och för sig. Men det är tungt att medge att det är mänskornas maktbegär och kallsinnighet gentemot andras lidanden som ger upphov till de stora hungerkatastroferna och ännu mer till den utbredda "konstanta" undernäringen.

Lasse och Lisa Berg redo-

gör övertygande för den ras-ka tillväxten av agribusiness sedan andra världskriget, för USA:s monopol inom sädes-handeln, för samspelet mellan de lokala etablissemangen och de multinationella storföretagen i matgeschäftsbranschen.

Det genomgående draget är att självhushållningen metodiskt bryts ner i land efter land i stället för att stärkas. Lokala matvanor, som ger näringsriktig mat bara maten finns, ersätts med industriell skräpmat.

Allt detta kräver ett politiskt ställningstagande också av oss. Som Bergs konkluderar, vi i vår del av världen kan inte föreskriva hur kampen skall gå till på olika håll i världen:

"Men internationellt kallas detta idag för kampen för en ny världsordning, rättvisare handel, rättvisare maktfördelning mellan länderna. I den kampen kan vi alla delta och den kan vi ge ett reellt innehåll."

Harriet Clayhills

Foto: Torbjörn Erneholm.

HÖNSEN HÖRDE TILL KVINNFOLKEN . . .

För inte så länge sen fanns det kor, grisar och höns på alla gårdar i Sverige. Kvinnorna hade ansvaret för dem och därmed för produktionen av viktiga livsmedel. De hade sällan kontroll över det som kött och smör inbringade, men äggpengarna var deras. Agneta Norberg har pratat med tant Eva.

"Ska jag krus' dej? Ska jag koka ett ägg?" Jag satt på kökssoffan och hade stukat foten. Mamma ville trösta och det bästa hon kunde komma på var att ge mej ett kokt ägg. Det var ytterst sällan man fick ägg till vardags i den trakt där jag växte upp på fyrtio-femtio-talet. Men när någon behövde en extra uppmuntran, som jag den här gången, så blev man "krusad" dvs lite extra ompysslad. Och då kunde man få ett ägg. När jag som sjuntonåring kom till Stockholm kunde jag ibland sätta i mej fem ägg på morgonen innan jag sprang till arbetet. Jag tog igen alla ägglösa uppväxtår.

- Spring till tant Eva och köp två ägg. Här har du tjugo öre. Någon av syskonen hade födelsedag och då kunde det hända att vi vispade ihop en sockerkaka.

I somras åkte jag till byn och hälsade på tant Eva och hon berättade om hönsen och om vad äggpengarna betytt.

- Ja hönsen dom hörde ju till kvinnfolken. Ja och till barna förstås. Redan som liten fick man ju lära sej att krossa porslin och blanda i hönsmaten så att äggen skulle få skal ordentligt. En annan sak som jag gjorde var att riva sönder tidningspapper i små bitar och blanda i den övriga

Ill. Agneta Gussander

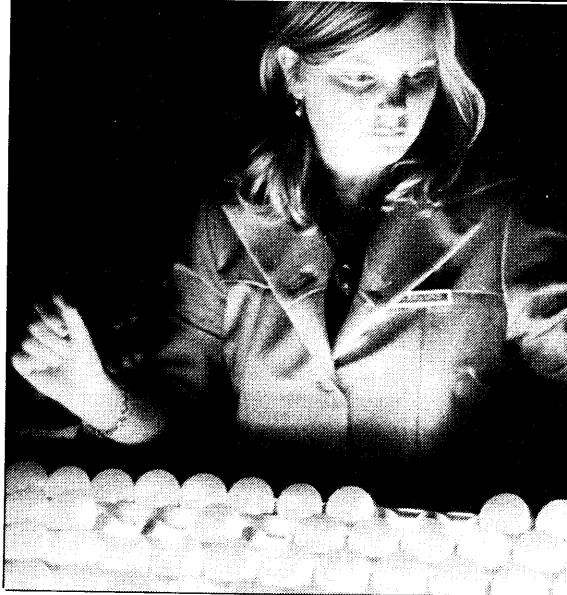
maten för att skalen skulle släppa. Hönsen åt mest avfall från köket. Ibland fick dom korn. Vi barn skulle ju dessutom leta reda på de ställen där "surhönsen" (dom som ville ruva) hade lagt sina ägg. Vi som var små kunde krypa under ladugolvet och ta reda på de ägg de lagt där i hopp att få vara i fred och ruva dom. Vad jag minns hade vi väl en fem-sex höns. Och dom gick ju lösa och sprätte på gården. Och så tuppen förstås. Vi var ju tvungna att ha en tupp när vi ville få nya höns. Vi nacka hönsen när dom var fem-sex år. Det kunde hända att vi koka dom och gjorde soppa av dom. Men för det mesta var dom så sega eller feta att vi inte ville äta dom.

- Det var en välsignelse med ägg- och mjölkpengarna. När rallarna började bygga järnvägen här förbi fick vi säl-

ja till dom. Hade vi inte haft äggpengarna hade vi aldrig klarat att betala elräkningen. Men annars kunde man ju använda äggen som betalning i utbyte mot annat. Här i byn kunde det hända att någon kvinna behövde lite garn till en väv. Om någon grannfru då hade garn kunde man byta med några ägg och få det man behövde. Gick man och hälsade på någon som var sjuk ansågs det lämpligt att packa ner några ägg i en sockerkartong och ta med till den sjuke. Det var som en värdig gåva. Jag var inte så förtjust i kokta ägg som liten så jag minns inte att jag saknade ägg i kosten. Men en gång fick jag prova att äta ett stekt ägg hos en granne. Det hade jag aldrig provat förr. Det var himmelskt. Annars var det endast till påsk vi åt ägg. För äggen dom skulle säljas och ge dom där extra-slantarna. □

"Äggprovet": här granskar en 1700-talshusmor ägg mot en ljuslåga för att kontrollera att de är färska. Detalj ur målning av Pehr Hilleström (1732-1816).

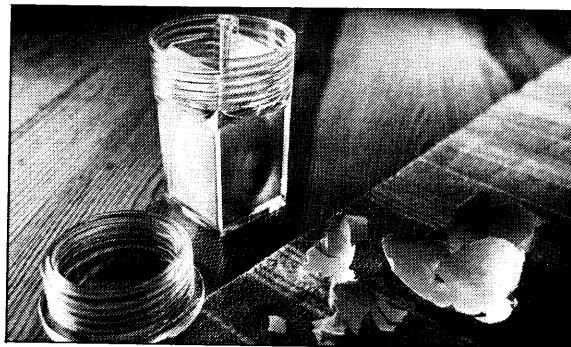
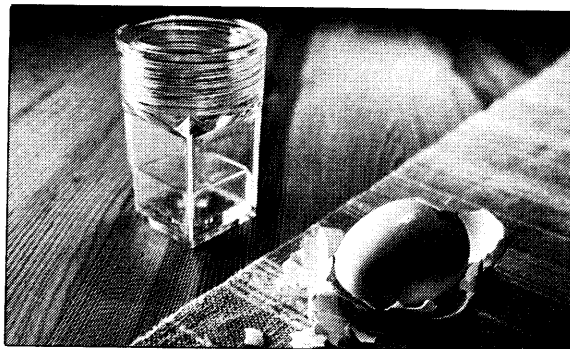
Äggprov idag: samma princip men det går på löpande band. Från Äggcentralens packerianläggning i Kungsängen norr om Stockholm.

OM HÖNS

Tamhönsen härstammar från Indien. Till Norden kom de någon gång under vikingatiden, kanske som skeppshöns? Det fanns en inhemska hönsstam i Sverige ännu på 1950-talet, men 1963 blev det fritt fram för import av höns som renodlats att värpa och inget annat (18-19 kg ägg under sitt 82 veckor långa liv). Tre multinationella hönsmärken behärskar nu den svenska marknaden och äggproduktionen kräver rullande import av nya kycklingar. En detalj i vårt sårbara system som har fått Lantbruksuniversitetet i Ultuna att genom avlivningsexperiment rekonstruera den svenska hönan - Barbro Soller var den första som tog upp de nya värphönsens sorgliga liv, se boken *Djurfabriken* (som kom 1971 och även behandlar "koncentrationslägren" för grisar och kor). Dagsituationen skildrades i artiklar i Dagens Nyheter 24 juni och 20 juli 1980.

Broilern, kycklingen som ska ätas, är en ras för sig som också har importerade förmodrar.

Att göra livet fyrkantigt

. . . GRISEN VAR EN FAMILJEMEDLEM . . .

Inez Svensson berättar om sin barndoms lekkamrat, grisen Albin.

Några barn jag känner, som aldrig sett en gris i levande livet och som hade för sig att grisar var äckliga och motbjudande djur, blev helt betagna i griskultingen i tv-serien om Emil i Lönneberga. Emil var väl rolig, men se grisen! Det var honom de vände på i varje avsnitt. "Kan vi inte få en liten gris istället", sa de till sin mamma, som väntade barn.

Det är inte så konstigt att barn tycker att grisar är äckliga. Lortgris, mansgris, feta sugga, kan det bli värre? Gullegris är visserligen ett smeknamn, men även det har en dålig klang. När använde någon ordet gris i uppmuntrande eller berömande syfte?

Vad ska barnen tro? Om grisar är så dumma och lortaktiga är det kanske rent av rätt åt dem att de får leva ett odrägligt liv i trånga djurfabriker och bli korb och kotletter så fort som möjligt? Om de bara är fläsk på fyra ben kan de väl inte var värda någon medkänsla och omsorg?

Den som sett riktiga grisar i en gammaldags ladugård eller ute i det fria på landet har säkert en annan uppfattning.

Själv hade jag många grisar till lekkamrater, när jag var barn på 30-talet, då grisar fortfarande hörde till vardagligheterna i livet på landet. På den tiden var det inte ens självklart att man var bonde när man hade gris. Hushållsgrisar förekom i många familjer, oftast bodde de i uthusen bredvid vedboden. De åt opp skulor och matrester och gick ute i trädgårdarna och böka-

de. På hösten slaktades de och gav mat för hela vintern.

Av alla barndomens grisar minns jag Albin helst. Sommaren 38 bodde jag hos en moster i Värmland, som hette Elin. Albin var hennes hushållsgris. Han bodde i en kätte i vedboden, som delvis byggts om till stia. Men för det mesta gick Albin ute och bokade i Elins vildvuxna trädgård eller rullade sig i vassen vid den lilla bäck som rann fram i en dal nedanför husen.

Foto Micke Berg

Elin var en varm och generös människa, som inte gjorde någon större åtskillnad på människor och djur. Alla ska trivas, var hennes motto. Som jag minns det pratade hon mer med Albin än med sin man. Mannen var ju borta och arbetade på dagarna. Albin besvarade uppmärksamheten med att bli klokare för varje dag som gick. Han nöffade och röffade och deltog i allt. När vi var inne i huset stod han på gårdsplanen

och kikade upp mot köksfönstren med sina kloka små ögon.

- "Idag är Albin tungsint, det är åska i luften", sa Elin när Albin hängde med huvudet. Och mycket riktigt, på eftermiddagen bröt ett storlaget åskväder ut.

Men för det mesta var Albin en glad gris. Han deltog i kafferepen i bersån och fick småkakor av Elins väninnor för att han såg så skär och snygg ut. Särskilt rosig var han när Elin tagit ner honom till bäcken och gett honom en skrubbing med rotborsten. Då njöt Albin.

Njöt gjorde jag också. Albin var huvudpersonen i mitt liv hela sommaren. En så rolig lekkamrat hade jag aldrig haft. Grannens lille Kurt var mycket avundsjuk på vår gemenskap, men han skulle minsann få en gris sommaren därpå, när Albin blivit fläsk.

Så kom den trista dag när Albin skulle slaktas. Både jag och Elin grät, men accepterade ändå Albins öde. "Så trevligt som Albin haft det i livet kommer han säkert att bli god i grytan", sa hon för att pigga opp mig.

Slaktandet pågick bakom vedboden hela dagen. Elin och jag gick inte dit förrän Albin slutat vara Albin och blivit bara fläsk.

Elin och Albin gjorde mig till djurvän för livet. "Använd fantasin så förstår du hur djuren har det", brukade Elin säga.

Det är det vi borde göra idag för att komma ur vår liknöjdhet inför den fabriksmässiga djuruppfödningen. □

... OCH KORNA KVINNORNAS TRÖST

I detta "Barnaminne" beskriver Astrid Pettersson gamla kvinnokunskaper och understryker hur hjälplösa vi har blivit när den mekaniserade stordriften tagit över.

OM KOR

Det finns ca 655 000 mjölkkor i Sverige idag, hälften av vad som fanns vid slutet av 1950-talet. Den totala mjölkproduktionen har sjunkit obetydligt från ca 3 400 milj kg nu mot ca 3 900 milj kg då. Svenska kor är nämligen bland de mest högmjolkande i världen med ca 5 200 kg per ko och år (ulandskor ger bara tiondedelen). Resultatet har nåtts genom centralisering, rationalisering etc. Vi citerar ur ett reportage i Dagens Nyheter 5 juli 1980: "Den nya datorstyrda mjölkkon står inne i lagårn året runt. Hon får sitt kraftfoder i en foderautomat, styrd av en datamaskin. Hon bor med 320 systrar i en superlagård, stor som en mindre hangar." Den typiska svenska mjölkproducenten har dock bara 30-40 kor.

Mjölken förs via rörledningar direkt från mjölkningssmaskinen till en kyltank och vidare med tankbil till mejeriernas förvaringstankar. I mejeriet blir den renad, separerad, passtöriserad, standardiserad, homogeniserad och hålld på engångsembalage. Ett "slutet" system, hygieniskt och betryggande - så länge elströmmen fungerar och tankbilarna rullar.

1910 hade Sverige ca 1 500 mejerier, på femtiotalet ca 600. Idag finns ett hundratal kvar.

Vi hade beteshagar för korna långt borta. Det var alltid "tösa" som skulle driva korna dit varje morgon och som hämtade hem dem varje kväll. Tio högmjolkande kor mjölkade bra. Hagen var en urdikad sjö. Snäckor låg i det öppna diket. Havet hade gått här förr sa farfar.

Mor fick gå en halv mil för

Foto Beata Bergström

att middagsmjölka. Hon fick bära hem mjölken.

Far köpte separator. Han spikade en hylla för den i lagom höjd för sin arm men han tröttnade snart på att dra veven. Mor fick stå på en låda när hon skulle ha mjölken i sån. Mor talade om för mig att "karlar tänker bara på sig själva".

En natt väckte mor mig och sa:

"Du som har så liten hand och är så redi', du hjälper mig."

Tre sgrisar hade fått leva över jul och blivit körda till fargalt. Nu skulle suggan få barn, och det låg en liten död gris först. Dock, tio små skära grisar kom fram när jag fått ut den döda grisen. Detta är mitt livs största ögonblick.

Detta var 1915, jag var sex år gammal. Spädgrisar behövde inte köras till marknaden. Folk kom och beställde innan grisarna var födda. Mjölet blev ransonerat. Vi repade målla och maskrosblad i långa dagar. Farmor lärde ut hur man skar maskrosblad och pressade i tunnor, hårt med kärnmjolk, så som man förr lade in vitkål för vinterbehovet. Alla gamla recept kom fram och Farmor stod som en spåkäring tyckte vi och siade om ondtider värre. Vi samlade kummin på alla åkerrenar. Socker var på kort men melass kunde köpas till hästarna. Mor bakade en kaka på melass och lite-lite socker. Kryddan var mald kummin.

När far slaktat en spädkalv tog mor kalvens magsäck och tömde snabbt i ett fat. Vi barn fick plocka hår ur ostmassan. Kalven hade en timme före sin död fått dricka sig mätt på nymjolk.

Mor fyllde magskinnet med spenvarm mjölk och "knöt" ihop det med en lång sticka, sänkte det i ljumt vatten över en kastrull. Mjölken ystade sig inne i kalvmagen. Vasslan silades sedan bort och den

nya ostmassan blandades med den som vi plockat ren. Löpet saltades hårt och massor av kummin lades in. Det hängde flera torkade kalvlöpe på loftet och doftade genom vintrarna.

Varje dag separerades middagsmjölken och vi kärnade smör. Mor tog en liten bit av löpet i en tunn klut och ystade skummjölken till små "plockor" som hon sedan rev på rivjärn när det verkliga stortyet gjordes ungefär varannan vecka. Nyystad ost åt vi barn varje dag. Keso är fortfarande det bästa jag vet.

Min underbara lärarinna Matilda skickade en brevlapp med hem till alla bondbarns mammor. Vi skulle ha en bit bröd och en flaska mjölk med till alla som inte hade kor. Jag lärde mig mjölka en smalspenad ko direkt i en flaska.

Min kärlek till kor går ändå tillbaka till ett ännu tidigare minne. Jag hade hjälpt mor att dra fram en kalv som kom baklänges, d v s med rumpan före. Mor hade lärt mig känna hur svårt livet kunde vara när något var annorlunda. Nästa gång skulle jag få känna hur normal kalvning gick till. Kalvens framben låg då vid nosen. Mor satte ett rent snöre om klövarna och jag fick dra medan kon krystade.

foto från Vallentuna bildarkiv

Just detta har jag försökt lära alla de "sommARBARN" jag haft under trettio års bondetid. De kommer nu – män i staten – läkare – sjuksköterskor – och som vuxna tackar de för det förtroende de fick som åtta-nioåringar. De frågar hur jag vågade lita på dem så. Jag svarade att mor litade på mig.

Vi borde ta lärdom av våra anmödrar. De var tusenkonstnärer i självförsörjning. Mor var suverän ägare till mjölk och smör och ägg. Det kom hundratals barn ut från Göteborg hösten 1917. Farfar stod på trappan och gav bort en och en potatis.

På onsdagarna ledde jag kor till slakthuset. Min skolgång blev minimal men jag kunde läsa före alla andra. Ost och nymjölk och massor av fina grönsaker som mor odlat gav starka muskler.

Far slaktade grisar i smyg och körde "smuggel" till Göteborg. En unge på lasset vilseledde polisen. Far hade åtta potatisar med till krogen när vi lämnat av grisarna. Han fick dem kokta men när kroggästerna såg dem bombarderade de oss med kålrötter. Jag minns hur far bad: "Kasta inte mat!" Jag minns hur han delade upp de åtta stora potatisarna och hur männen stod där och åt dem som karameller.

När det andra världskriget kom var jag en av de bondhustrur som fick ta sig av Sveriges hela försörjning medan männen mobiliserades och hästarna mönstrades ut i kriget. Handhackan var det viktigaste försörjningsredskapet, så som den fortfarande är det i u-länderna. Men vi hade inga reservhackor under andra världskriget. Jag tog till gamla bordsknivar när jag ett par vårsöndagar 1940 fick tjuugo spinnerskor från Krokslätts fabriker ut på min gård för att hjälpa till.

En gång 1979 när jag på ett möte i Göteborg träffade civilförsvarschefen frågade jag hur det var med handhackorna nuförtiden. Han sa att han bara hade toaletter och skyddsrum på "sitt bord".

En Chalmersprofessor tröstade mig med att hans professorsbroder på Ulltuna skrivit en avhandling om vårt lands möjligheter att försörja en "dubbelt så stor befolkning". Jag frågade om han läst denna avhandling och om han kunde skaffa fram den till mig. Han hade läst. Den var slutsåld.

Jag frågade: "När kan vi vara självförsörjande? Vem ska lära ut hur man plöjer utan plog – hackar utan hacka? Vi ska ersätta fem 45-hästkrafters traktorer på min och grannens gård med en gen-gasdriven."

Forskningen om stridsmedel har kostat miljarder miljoner. Tänk om jag finge ha förståndsmakt en enda minut, inte till herravälde, utan till bondförstånd, bondkvinnoförstånd. Förstånd som gått i arv, inte för maktens erövrande utan för släktets överlevnad.

Inför tredje världskriget står jag.

Hur kämpar jag nu för en framtid? □

Jag såg i min barndom en nordisk gudinna
 hon gick på sitt loft och fyllde sin skäppa
 med säd som av uråldrig hävd varit hennes.
 Hon lyfte den motsols med tusen års signum.
 Hon lade den mjukt vid min farfars bröst.
 Hon signade grodden med höger hand – medsols
 just så som anmödrar dyrkade Fröja
 och fruktbarhets Frö
 långt före Ansgar
 och judendoms mansdyrkans lagar.
 Jag såg gamla Farmor med bakstruket kläde
 hon blottade pannan mot vårvind och växt.
 Sen köpte min fader en sårmaskin, Radix.
 Jag hörde min farfar spörja om kraften:
 – Var får du kraften ifrån. Livet i grodden.
 Tekniken blev Gud. Min Farmor gick sorgsen
 till loftet med uttjänta såskäppans helighets tid.
 Hon ägde ej längre säden i bingen.
 Krigskommissionerna kom.
 Hon ägde ej längre osten och smöret och mjölken.
 Mejerierna kom.
 Hon ägde ej längre linet på åkern,
 ej saltbaljans sidfläsk och torkade fårbog.
 Slakterierna kom.
 Men mor hade ändå allt ansvar för maten på borde
 Så fick jag mitt nertryckta värde
 av mor som var struken
 ur hävdvunna rätten i självhushållstiden.
 Jag hörde ju gråten från mor
 när hon fråntogs sin rätt.
 Far stod i lagen som sedelboksägare.
 Hans fullmakt behövdes om hon skulle söka
 som medlem i jordbrukets riksförbunds samråd.
 När har forskningen sysslat med mödrarätts arv?
 Den jord som skall ge oss vår föda besprutas med gifter,
 förpestas av spyor. Fostren i mödrarnas kroppar
 kan icke skyddas. Vem hjälper mitt barnbarnsbarn?
 Nu står jag med bävan i nerknarkad livsluft
 förslavad i maktgalna forskares nyreligioner.

av Astrid Pettersson

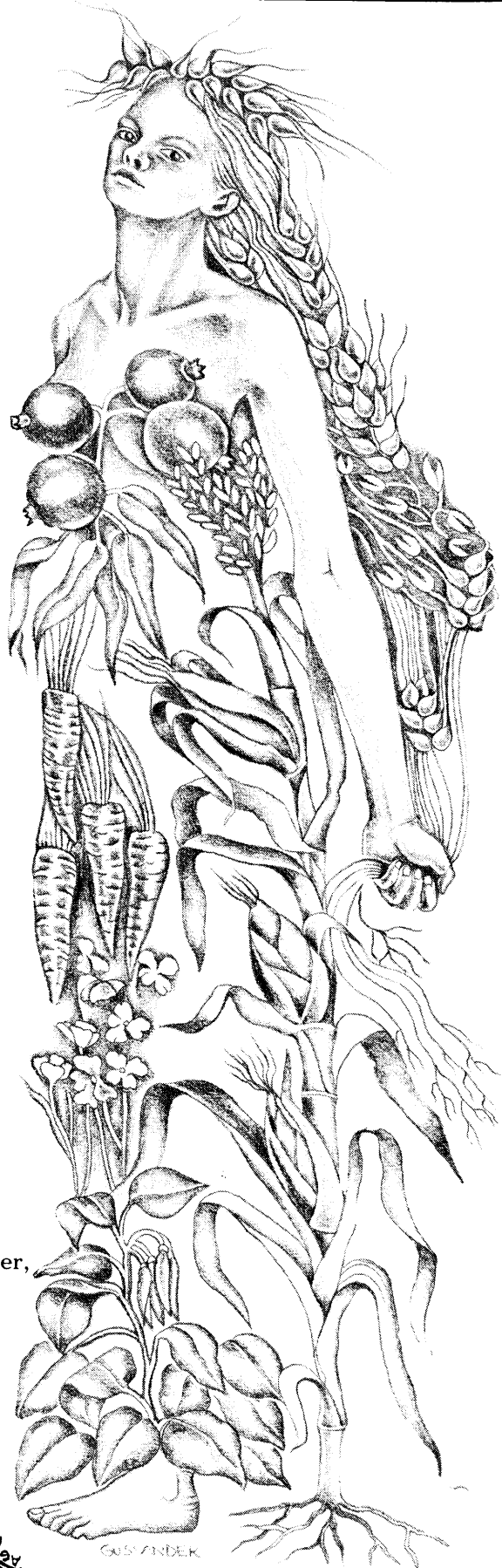

Foto: Mark Markenfelt. Kvinnor i Tanzania.

SMÅBRUKAREN

– hennes plats i världens försörjning

En stor del av världens matförsörjning är beroende av ett tungt kvinnoarbete som inte kommer med i statistiken och sällan får stöd av några biståndsprojekt. Om detta skriver Elisabet Helsing och Gerd Holmboe-Ottesen, forskare vid det norska Institutet for næringsforskning, i samarbete med dr Marit Kromberg vid Helsedirektoratet. Alla tre har bott och arbetat i olika utvecklingsländer.

När vi låter de kvinnliga småbrukarna i världen passera revy för vårt inre öga ser vi våra medsystrar tålmodigt böjda över ogräset, böjda över hackan, böjda över grytan, över vaggan, över sjuksängen . . . Eller bärande på tunga bördor – vatten, ved, småbarn, varor till marknaden.

Av världens fattiga småbrukare idag är de flesta kvinnor. Totalt i världen beräknas varannan jordbruksarbetare vara kvinna. I Afrika är tre av fyra jordbrukare kvinnor, i Asien två av fem. Ser vi bara på de fattigaste skikten av boendebefolkningen är det rimligt att anta att kvinnornas andel är större än vad medeltalen visar.

Av delundersökningar och av biståndsarbeters erfarenheter framgår det nämligen att kvinnorna i de enkla jordbrukssamhällena bär det mesta av ansvaret för alla de arbetsuppgifter som är nödvändiga för familjens underhåll och som inte är knutna till penningekonomin.

Detta arbete faller för det mesta utanför statistiken. Översiktarna från FAO (FN:s jordbruks- och livsmedelsorganisation) omfattar således i stort sett bara den mat som blir producerad till försäljning. Det som de fattigaste jordbrukarna odlar och äter själva tas inte med i beräkningarna. Och det är alltså just den delen som produceras av kvinnor.

Statistiken är också missvisande när det gäller vem som är det faktiska familjeöverhuvudet. Ofta räknas det nominellt med en man trots att kvinnan fungerar som hushållets "huvudman", ja som ensamförsörjare. Troligen har en tredjedel av världens hushåll i verkligheten kvinnligt överhuvud.

Om kvinnan inte är änka eller rätt och slätt övergiven är det ofta så att mannen största delen av året arbetar borta, på plantager eller i industrier långt från hemmet. För det mesta är lönen så låg att litet eller ingenting kan avsättas till underhåll av hustru och barn. För kvinnan har detta betytt ökad arbetsbörda och ökade försörjningsproblem. När världens försörjningssituation oavbrutet förvärras, trots att det idag produceras mera mat än någonsin, tillräckligt för att med en annan fördelning räcka till för hela mänskligheten, ja då avspeglar detta försämringen i kvinnans villkor. Utvecklingen har gjort henne mer och mer resursfattig och påfört henne en allt större arbetsbörda, ofta så stor att den blir henne övermäktig.

Den kvinnliga småbrukarens betydelse för familjens försörjning måste ses mot bakgrunden av u-ländernas koloniala förtid och den fortsatta utbredningen av västerlandets ekonomiska system.

Ökad arbetspress – en del av utsugningen

Under den koloniala epoken var det viktigt att så många män som möjligt skulle presas till att producera för kolonialherrarna. I Afrika t ex infördes skatter och avgifter som inte hade något annat ändamål än att skapa ett behov av kontanter som skulle tvinga männen att sälja sin arbetskraft till gruvorna,

plantagerna och olika slags industrier eller som tjänare. Lönerna var så låga att ingen familj kunde leva av dem. Det var då inte heller meningen för kolonialherrarna visste mycket väl att det i de afrikanska familjerna var kvinnorna som hade ansvaret för matproduktionen.

Det system som skapades var baserat på att kvinnorna stannade i landsbyarna och skaffade fram mat både till de hemmavarande familjemedlemmarna och till männen som gav sig iväg till de stora plantagerna och andra arbetsplatser utrustade med säd, bönor, torkat kött och annan matsäck. Vi kan med skäl hävda att *dessa dolda subsidier från kvinnorna bidrog till att öka utbytet av de afrikanska kolonierna.*

Men nu börjar denna form av utsugning få allvarliga konsekvenser.

Det traditionella afrikanska jordbruket var beroende av att man kunde röja ny jord när den gamla var utsugen. Till denna nyröjning, ett slags svedjebruk, behövdes det både en betydande arbetsinsats och fri tillgång till obrukad jord. Men under den koloniala epoken blev allt större jordområden beslagtagna till plantagedrift, utbyggnad av städer och landsbyar, industrier o s v. I många länder har det traditionella systemet med stammens gemensamma äganderätt till jorden lagts om till privat egendomsrätt.

All jord är nu upptagen, det finns ingenstans att ta vägen för den som vill nyodla.

En av följderna är att kvinnorna inte kan hålla produktiviteten uppe. De saknar manfolkshjälp till plöjning och röjning. De större barnen har börjat gå i skola och kan inte hjälpa till med att passa de mindre eller med att hålla efter fåglar, apor och andra skadedjur. Kvinnorna kan in-

te skicka så mycket mat som förr till de borta-arbetande männen, som därmed måste använda allt mera av sin lön till att leva av och får allt mindre att skicka hem. Samtidigt har den sjunkande produktiviteten gjort att allt fler familjer också på landsorten måste köpa en stor del av den mat de behöver.

En del av kvinnornas svårigheter är dessutom att de saknar kontanter till utsäde och konstgödsel och inte har kunskaper om modernt jordbruk. De *manliga* småbrukarna i världen har under snare år fått en viss hjälp till modernisering, inte minst genom olika biståndsprojekt. Män har fått utbildning, män har fått jord, män har fått kreditmöjligheter och nya redskap. Allt sådant som leder till höjd produktivitet. Det männen odlar blir en del av marknadsekonomin – människor i städerna, ja t o m i utlandet äter produkterna.

Världen behöver mat för de lokala marknaderna

Vi vet idag att allt arbete under de senaste tjugofem åren för att öka produktiviteten i jordbruket inte har gett de önskade resultaten när det gäller näringsförhållandena på världens landsbygd.

FAO höll sommaren 1979 en världskonferens om landsbygdsproblem som i stort sett bara kunde konstatera faktum. Ungefär 2 miljarder människor (nästan hälften av världens befolkning) lever på landsbygden i u-länderna. Av dem klassificeras mer än en miljard som "fattiga" och ca 800 miljoner som "utblottade". Detta trots att situationen i u-länderna (också enligt FAO) sedan mitten av 60-talet har karaktäriserats av ett ökande utbud av varor och tjänster. Livsmedelsproduktionen har ökat snabbare än befolkningen i de flesta områ-

den – men: "*Ojämligheten i levnadsnivå, dels mellan stad och landsbygd, dels mellan rika och fattiga på landsbygden, har stadigt ökat*".

Detta har gjort att allt fler experter har kommit fram till samma slutsats: om vi skall få bukt med matbristen i världen måste vi satsa på matproduktion för de lokala marknaderna.

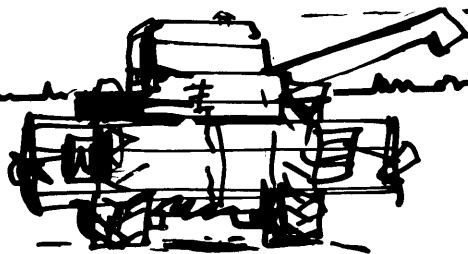
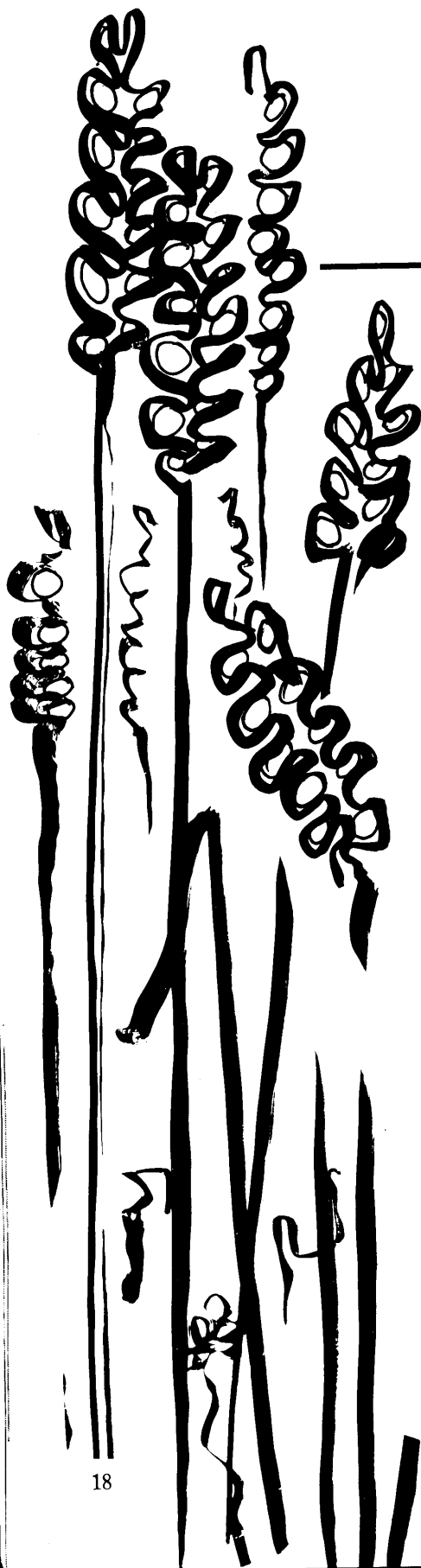
Och den bonde som skall producera för de lokala marknaderna är *en kvinna*. Hon behöver yrkesstolthet och resurser i form av jord, kunskaper, kredit och tid.

Det har på sistone lancerats många internationella och nationella kvinnoprojekt, men t v har de varit alltför små för behovet och dessutom lidit av att vara planlagda uppifrån, med alltför liten kännedom om de ifrågavarande kvinnornas aktuella vardag.

För att det skall bli någon ändring måste initiativet komma från de berörda kvinnorna själva. Biståndsorganisationerna måste lyssna till vad kvinnorna har att säga – och vi kan alla vara med och skapa en opinion som får dem att göra det.

I den mån kvinnorna på olika håll har varit ointresserade av de projekt som hittills erbjudits, har det haft sina begripliga skäl. Om de däremot känner att de erbjuds något som ger dem en reell möjlighet att förbättra sina liv, att bygga upp något som de och deras barn med säkerhet kommer att ha nytta av i framtiden – ja då är kvinnorna inte dummare än att de griper till hacka och yxa och går till verket, nu som förr. □

Artikeln är en med författarnas tillstånd gjord bearbetning av material publicerat i nr 3/78 av Norkontakt, organ för SIDA's norska motsvarighet NORAD.

... jord skal

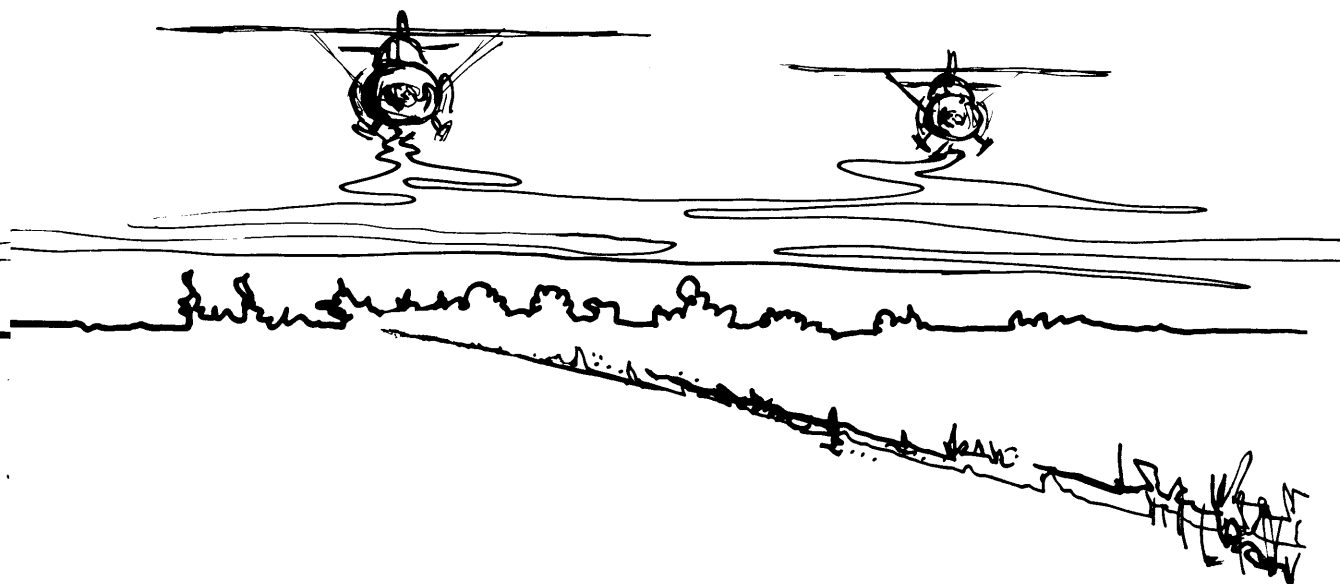
Många enskilda och grupper har tagit upp kampen mot giftbesprutningen av skog och de har nått uppmuntrande resultat.

Ulla Torpe berättar om detta och hävdar att kampen måste utvidgas till att gälla också gifterna i lantbruket.

Det är en del av ett invecklat sammanhang, av hela den svenska lantbrukspolitiken, men det är viktigt att så många som möjligt vågar sig på att studera detta sammanhang, diskutera det, kritisera det, resa en opinionsstorm.

Om försommaren sprids 4 000 ton fenoxisyror, 2.4D, MCPA, Mecotrop, Dikotrop över Sveriges marker. 400 ton används i skogsbruket. Resten sprids över åkrarna där vår mat växer.

Uppgift 1977

ll du åter varda

Jonas, 2 år, har alltsedan sin födelse varit ett barn som utvecklats normalt, sovit och ätit normalt. Sommaren 1980 slår hans allergi ut.

Han får inte äta fläskkött, ägg, fisk, korv, jordgubbar, hallon, blåbär, smultron, svarta och röda vinbär, apelsiner, bananer, plommon, körsbär, äpplen, tomat, blomkål, lök, purjolök, paprika, choklad, nötter. Inte heller någon sorts godis.

Hans språk börjar nu innehålla två meningar som envist upprepas under dagen och ofta under natten: "Tål inte" och "Det kiar". Han vet att om han äter det han inte tål så kliar det. Men att därifrån ta steget till att avstå är svårt. Därför är hans dygn fullt av konflikter. Snart kan den dagen komma då han måste avstå också från päron eller från mjölk.

Han har stora sår som inte läker runt vristerna, i knäveckan och på händerna. Ibland slår utslagen ut över hela kroppen. I Jonas ålder är mat liv mer än det någonsin blir. Maten ger inte bara näring, den ger värme och trygghet också.

Vad orsakar hans allergi?

Vid samtal med Riksförbundet mot allergi i Stockholm berättar man att det inte finns någon genomförd statistik om allergier. Men en undersökning på skolbarn visar att i början av sextiotalet var 9 procent av barnen i en skolklass allergiska i någon form. Idag är procentsiffran 16,8. En ökning på över 50 procent.

Det finns också en undersökning i Birmingham gjord på första och andra generationens invandrare från Asien och Afrika. Andra generationen, dvs barnen som fötts eller som vuxit upp i Birmingham, visar klara allergiska besvär jämfört med föräldrarna.

Vilken roll spelar maten i de här sammanhangen?

Hur många chanser till goda liv dödar fenoxisyrorerna samtidigt med ogräset?

Konsumenter och producenter

Fenoxisyror har också vid ett stort antal djurförsök visat sig vara klart fosterskadande.

I dagens absurda värld är det vi vanliga

knegare som måste bevisa att det finns ett samband mellan å ena sidan barns allergier och fosterskador och å andra sidan användningen av fenoxisyror i jord och skog. Producenterna av giftet, stora multinationella företag, bl a Dow Chemical i USA, behöver inte genom forskningsresultat bevisa att deras produkter är ofarliga. Dessa företag har kunnat skörda enorma vinster genom att tillfälligt lösa ett av lantbrukarnas största problem genom tiderna – ogräset. Utvecklingen efter andra världskriget har gått mot ökad förekomst av ogräs, svampsjukdomar och ska-deinsekter. 1946 kom fenoxisyror ut på marknaden. De innebar något fantastiskt för de slog effektivt ut ogräset och lät skördarna öka kraftigt.

Jag vill i det följande försöka visa vilka problem vi står inför på detta område, hur sammansatta och komplicerade de är och hur de alla är avhängiga av varandra. Svårigheterna har i sin tur lett till att vi inte förrän i dagarna börjat protestera mot gifthanvändningen i jordbruket.

I skogen däremot . . .

Det finns naturligtvis inga enkla samband mellan mat och allergier, mellan å ena sidan fenoxisyror i skog och jord och å andra sidan fosterskador och cancer. Men den som har tålamod att samla fakta och är uthållig i den kamp som förestår kan både påvisa och förstå svåra sammanhang. Och då visar det sig också att de krafter som har intressen att bevaka i giftmedelsproduktionen börjar avslöja sina verkligt giftiga syften.

Det är först genom den strid vi tagit mot fenoxisyror i skogen som vi börjat komma åt problemen. Den kamp mot besprutningarna som har förts i Värmland illustrerar både hur ett motstånd kan ge resultat och vilka lömska metoder giftsidan använder för att slå ner motståndet.

En man i Torsby, Lasse Lundin, börjar samla på fall av sjukdom och död som kan sättas i samband med fenoxisyror. Det stora skogsbolaget Uddeholm, Statens Järnvägar och Stiftsnämnden (ett statligt organ som

Besprutade maskrosor

handhar kyrkans skog) hade sedan länge sprutat lövslyet i skogen med gift dels från flygplan, dels med handsprutor. Giftets biverkningar hade till en början inte testats alls varken i de företag som saluförde det eller av dem som använde det.

Bland Lasse Lundins insamlade fall, som var över hundra inom ett begränsat område, fanns bl a Margareta B. som hade arbetat med plantsättning i skogen och 1972 födde ett missbildat barn. Det levde ett år och tre månader. Hela hjärtat låg öppet vid födseln. I samma besprutade område föddes 1973 ett barn med samma skada i hjärtat och en fistel i hjärnan. Det levde endast nio dagar.

Ytterligare tolv barn dog i norra Värmland under en tvåårsperiod 1972-1973. De var antingen dödfödda eller missbildade och dog strax efter födseln. Tre missbildade barn överlevde.

"Den mest fruktade föroreningen i 2,4,5T är dioxinet TCDD. Enligt Westing (Chlorinated Phenoxy Acids and Their Dioxins 1978) drabbas däggdjursungar, vars mödrar utsatts för dioxin, av förhöjd frekvens fosterdöd, av ryggmärgsbrock, gomspalt och njurmissbildningar. Man har ej kunnat fastställa någon ofarlig dos."

"Dioxinet är en mycket stabil substans som kan finnas kvar i årtal i jorden utan att brytas ned. Den kan upplagras i levande organismer och finnas kvar i kroppen under mycket lång tid."

Torsby miljögrupp har själv dragit slutsatserna om samband mellan fenoxisyror över skog och mark och svåra skador på människor. De har fört ut resultaten i rapporter och skrifter, via radio och TV, vid uppvaktningar, bl a hos regeringen, och i pressen.

Hur oerhörda dessa iakttagelser än är om oro, ångest, barns och sjuka vuxnas lidanden så saknar fallen allt bevisvärde så länge de inte ligger till grund för en vetenskaplig undersökning.

Torsby miljögrupp drivs in i en kamp där man tydligt kan se olika intressen som speglas. De som kämpar för rent mänskliga rättigheter som att få bo, arbeta, äta, ja leva, så skapligt som möjligt kommer i en väldig konflikt med dem som drivs av ett korstiktigt lönsamhetstänkande.

Materialet lämnas över till länsläkaren Arnt Meyer-Lie. Han "ser på uppgifterna med stort misstroende", är helt okunnig om de omtalade fosterskadorna, vill inte ta till sig materialet men beställer en undersökning gjord av Socialstyrelsens expert på missbildningsfrågor, professor Bengt Källén och byråchef Anders Ericson.

Så småningom är producentsidans vetenskapliga rapport färdig, den som i alla räknade sammanhang är så mycket "tyngre" och viktigare än hundratals insamlade lekmanna-fall som handlar om förtvivlan och sorg, smärta och död.

Torsby miljögrupp undersöker rapporten och finner så många uppgifter som de anser allvarligt vilseledande att de lyckas tvinga Socialstyrelsen till en ny undersökning, samt ytterligare en utvidgad utredning. Den sköts dock av till producentsidan knutna personer, som bl a slår fast:

— Som framgår av utredningen torde fenoxisyror, som orsak till den redovisade höga missbildningsfrekvensen, kunna avfärdas som osannolik.

Så här skriver Torsby miljögrupp inför den utvidgade utredningen:

- Torsby miljögrupp ansåg att det var mycket viktigt, framförallt med tanke på alla

"Besprutat lövsly innehåller mycket höga fenoxisyrehalter (ca 200-500 ppm i nybesprutad vegetation. Älgar och annat vilt kan äta mycket stora kvantiteter besprutat lövsly (besprutad vegetation antar en sötaktig smak som är begärlig för djuren). I USA har man t ex funnit höga doser TCDD som anrikats i kött från nötkreatur som betat på besprutade marker."

blivande mödrar, att frågorna om fenoxisyrornas eventuella roll vid uppkomsten av fosterskadorna blev grundligt och sakkunnigt utredd och inte "sopad under mattan". Därför begärde vi av regeringen, att vårt lands främste expert på fenoxisyror och dioxiner, professor Christoffer Rappe och professorn i neurofysiologi Ulf Söderberg, Uppsala, som bedrivit omfattande laboratorieförsök med 2,4,5-T på möss, (de har konsumentens syn på fenoxisyror, min anm.) skulle få ingå som experter i Socialstyrelsens utredningsgrupp.

Miljögruppen får löfte om detta men frågan dribblas bort av jordbruksminister Dahlgren och undersökningen slår skandalartat och (det visar sig sedan) på mycket lösa vetenskapliga grunder fast: *Inget samband.*

Så ansluter sig alltså också ett centerpartistiskt statsråd och dessutom Produktkontrollnämnden till de intressen som går stick i stäv mot de enskilda människornas. Produktkontrollnämnden är ansvarig för att fenoxisyrorna släpps fria.

Vad kan vi göra

Kamp mot giftbesprutning av kyrkans skogar i Eda kommun, västra Värmland, sommaren 1979, kan tjäna som ett exempel. Det räcker med att en enda persons ursinne övergår i handling för att dra igång en totalaktion mot stiftsnämnden, som förvaltar skogen;

- En ung lärare, Vivi-Ann Belsing, cyklar i vrede runt kommunen med namnlistor
- Koppoms miljögrupp hakar på aktionen
- Stugornas folk skriver på till nästan hundra procent. Jaktvårdslaget går till aktion via sin ordförande.
- Lokalpressen skriver om frågan. Lokalradion rapporterar. Solveig Ternström skriver en artikel i Expressen.
- Andra miljögrupper ger sitt stöd.
- Hälsovårdsnämnden lägger fram förbud mot besprutning vid vattentäkter, åar etc.

Kombinationen av protester, den totala upp-slutningen bakom aktionen, tvingar stifts-nämnden att ge upp sin plan. Hälsovårds-

nämndens inlägg gör att stiftsnämnden slipper tappa hela sin prestige. Prestige visar sig ofta vara lika stora hinder som intressegemenskap på producentsidan.

Vi får beslutet om att lägga ner sprutplanen på ett protestmöte vid Köla kyrka med flera hundra människor och av jublet att döma råder fullständig enighet mot bruket av fenoxisyror i skogen.

Fenoxisyror i jorden

. . . råder fullständig enighet om fenoxisyror i skogen!

Men i jorden?

Här har vi alltså tagit steget över till åkerjorden – äntligen.

Varför har vi i Sverige så länge gått som katten kring het gröt runt frågan om ogräsbekämpning med gifter på fält, och åkrar? Varför låter vi skogsbolag och SJ ideligen ställa frågan:

— Varför skall vi sluta använda 400 ton fenoxisyror när jordbrukare använder 4 000 ton per år.

Uselt som argument men riktigt som fråga! Varför?

Ja, hur många i Kölagårdarna i Eda kommun skulle skriva på listor mot besprutning av åkerjord? Skulle Berge-Nirs skriva på en lista som vände sig mot Skrå-Karl, grannbonden, som bevisligen sprutar? Skulle hälsovårdsnämnden stödja ett krav som drabbar någon av dess egna medlemmar?

Skulle jaktvårdslaget inskrida mot gifter som sprids av, låt oss säga, minst femton procent av det egna laget? Skulle lokaltidningar och lokalradio slå upp väldiga rubriker som drabbar de enda jordbruk lantbruksnämnderna aktivt stödjer, det moderna familjejordbruket med

1) stor areal 2) tung redskapsarsenal 3) hög användning av konstgödsel 4) giftbekämpning av det ogräs som nästan nödvändigt följer i de högteknologiska spåren?

Nej. Våra skogsaktioner kan inspirera, kan visa att enskilda människoröster tillsammans blir ett rop som skakar etablissemanget. Men de går inte att plagiera. Motståndet mot de fyratusen ton fenoxisyror som sprids över åkerjorden måste läggas upp efter andra linjer. För att kunna det måste vi veta vilken djungel vi ger oss in i. Eller – med en svensk

”I halvtama apflockar, utfodrade med besprutade, osköldade grönsaker och frukter hade man funnit en missbildningsfrekvens på 12–13 %. Försök gjorda vid Kyotos universitet, visade att ungefär två år (fördröjd effekt) efter det att vilda apor infångats och börjat matas med, av människor odlade, livsmedel började de föda missbildade ungar. Man misstänker framförallt 2,4,5T. Detta preparat hade även i japanska undersökningar visat sig finnas kvar i jorden flera år efter besprutningarna utan att ha brutits ned.”

bild – vilka igenplanterade åkrar vi måste tränga oss fram över.

Kan vi få detta mönster tydligt så att det kan användas som avstamp för aktioner om vi ser tillbaka på vad som hänt jordbrukspolitiskt de senaste tjuo, trettio åren?

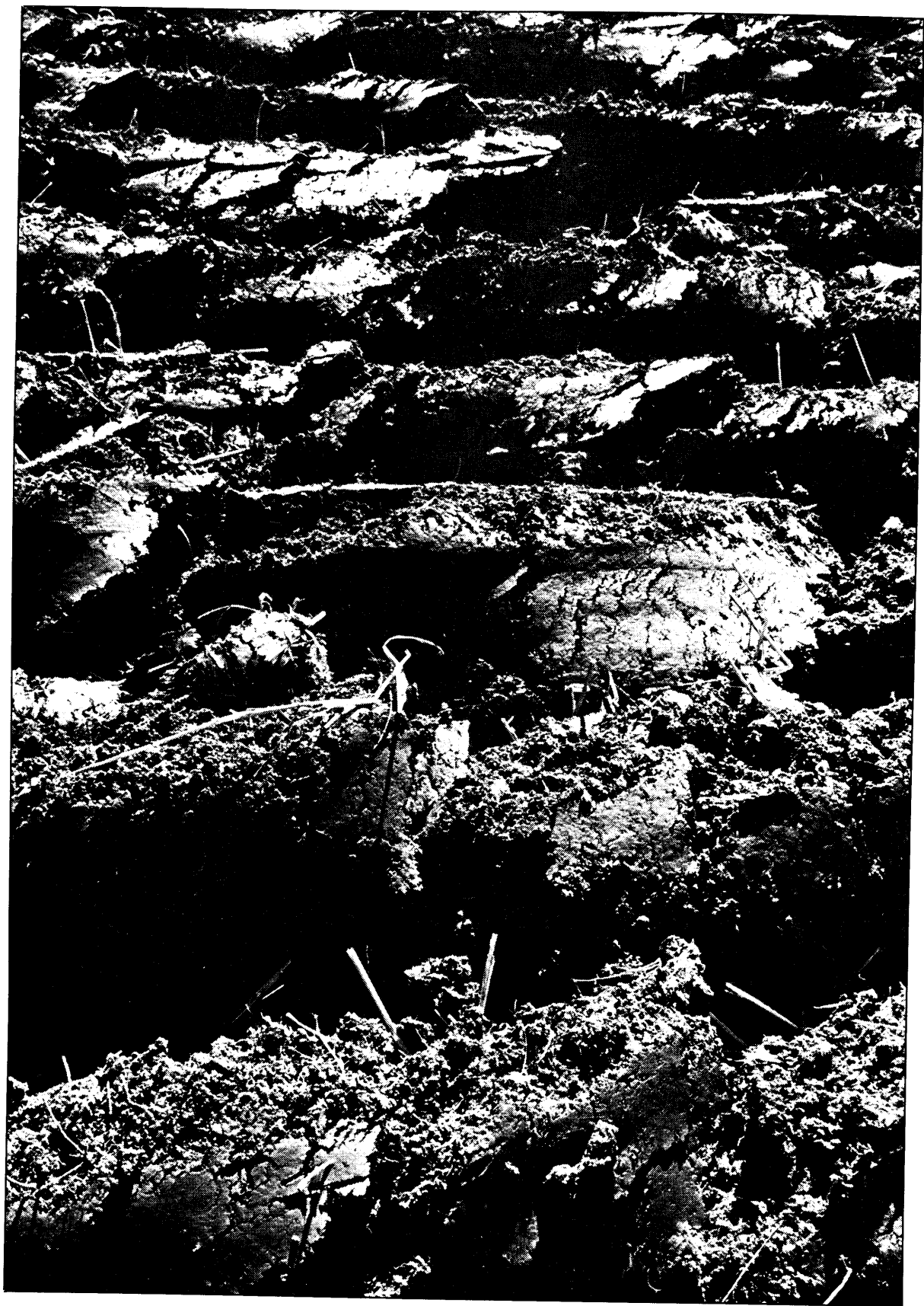
Det stora språnget från min barndoms jordbruk i byn Solberga, västra Värmland till mitt barnbarn Jonas' Solberga innehåller i koncentrat alla de förändringar som har lett till fler allergier, ett ökat antal missbildningar och cancerfall som blir fler och fler, 3 % per år. Det har rätt djup tystnad om den här förändringen. Tystnaden har växt som en stor böld. Men nu är den spräckt och nu rinner varet fram.

Efter andra världskriget accelererar en utveckling som naturligtvis har långa rötter. På fyrtio-, femtio- och sextioalet skjuter industrialiseringen av Sverige ny fart, företag grundas och blomstrar, tillväxten ökar, standarden höjs, folkhemmet inreds alltmera exklusivt och socialdemokrati av svensk modell får skörda frukter av framgångsrik anpassning till goda världskonjunkturer.

Vad händer under tiden med svensk jordbruksbygd?

En ledande tanke som litet trevande fördes fram redan av Hjalmar Branting är att jord-

”Det handlar inte bara om fenoxisyror. TCA Triklorättiksyra, 1000 ton mot kvickrot i vårsäd. Ditiokarbamater, 500 ton mot mögel, svamp och röta i främst potatis. (Restgifter i potatisen omvandlas till Etylen-tiourea, ETU, som är cancerframkallande.) Fosforföreningar, 200 ton mot insekter.”

1927 fanns det 56 procent smågårdar, 23 procent mellanstora gårdar och 21 procent storgårdar.

1972 fanns det 30 procent smågårdar, 34 procent mellanstora gårdar och 36 procent storgårdar.

1987 – en prognos (dvs en idé om framtiden) – kommer det att finnas 10 procent smågårdar och 90 procent mellanstora och stora gårdar.

bruksenheter måste drivas som företag och att småbruken skall bort för att ge plats åt större och mer rationella enheter.

Jordbruk som företag

Den socialdemokratiska nationalekonomen Claes-Erik Odhner lägger fram denna idé under femtiotalet. Den stora drivkraften blir nu lönsamhetsidealet, kapitalismens kärnbegrepp, som alla partier i Sverige i praktiken accepterar. Ett lönsamt jordbruk skall ge billiga varor och god försörjning åt brukarna.

En rad konsumentkommittéer står bakom Odhners förslag. Han lägger fram dem i boken "Nytt grepp på jordbrukspolitiken", KF 1966, men hans idéer ligger redan bakom 1960 års jordbruksutredning som går på remiss till en rad län och organisationer och som i sin tur ligger till grund för den jordbrukspolitik, som så förändrat både bilden av landsbygden och bilden av staden, ja bilden av landet som helhet.

Jordbruk som företag; ja . . .

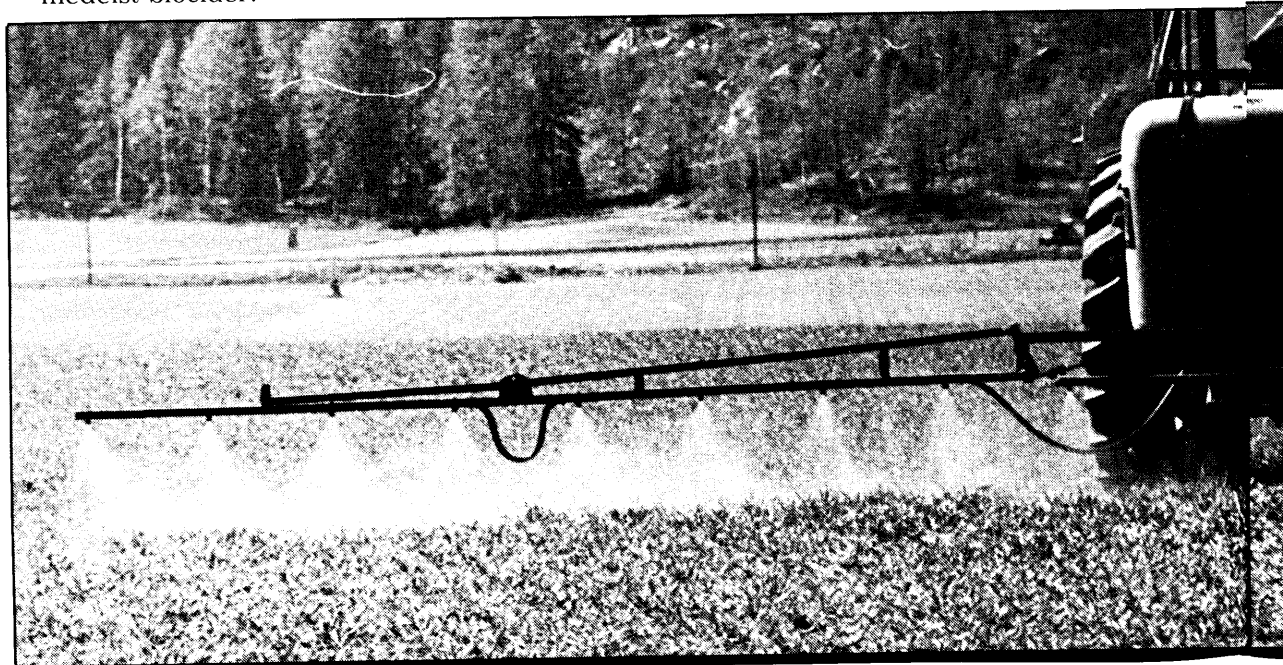
- de måste ge vinst – i pengar – både för det enskilda företaget och för den enskilde lönearbetaren.
- för att ge denna vinst måste företaget – jordbruket – vara av en viss storlek – ja, ju större desto bättre.
- ett stort jordbruk kan ge vinst endast genom att det använder en avancerad maskinutrustning (en för varje jordbruk), konstgödsling av jorden och ogräsbekämpning medelst biocider.

- eftersom Sverige är ett land med många småbruk och småbrukarens heligaste ägo del är den ärvda jorden måste sammanläggningen ske medelst tvång men under sken av nödtvång och frivillighet. Så tillsätts under hand de så kallade lantbruksnämnderna som ges mer eller mindre fria händer.

Det är *den stora ommöbleringens tid* (utr. fr. Erik Goland), en urgammal jordbruksstruktur mals sönder, går under. Det kallas strukturalisering på myndighetens språk och man beklagar biverkningarna men anser den så nödvändig att den är värd några offer.

Jordbruk som företag . . .

I varje företag av privatkapitalistisk modell finns en inbyggd motsättning, den mellan kapital och arbete. Arbetsgivaren *planerar* tillsammans med sin stab produktionen, *fördelar arbetet* (tills för helt nyligen enligt § 32 – helt egenmäktigt) och *investerar*. Han har intresse av att köpa arbetskraften så billigt som möjligt och få ut största möjliga avkastning av den en-

skilda lönearbetaren. Den senare i sin tur vill *sälja sin arbetskraft så dyrt som möjligt och ha största möjliga förmåner*. Striderna på arbetsmarknaden handlar mestadels om detta.

I den enskilda jordbrukarens fall har den odhnerska ideologin kommit att leda till att han *i en och samma person* skall hysa både en arbetsgivare och en lönearbetare. Han måste kasta sig in i den svenska ekonomin med höga lån, djärva nyinvesteringar i form av maskiner, rationella brukningsmetoder med stora energikrävande konstgödselgivor (2,1 l olja till ett kg kväve) samt farliga kemiska ogräspreparat. Han måste suga ut sina lönearbetare till det yttersta, inte minst i dagens läge då de höjda räntorna slår mot honom mer än mot någon annan svensk företagare. Då lönearbetaren är han själv (i 99 procent är det en man) och hans hustru kommer han i en knepig situation. För han har egna krav. Han vill ha ett drägligt liv med god lön, lagom fritid och rätt att skaffa sig barn. Han vill gärna ha arbetskamrater på sitt jobb, ha nära till bank, post, sjukstuga och affärer. Han vill ha grannkontakt och föreningsliv. Han vill ha en riskfri arbetsmiljö och som alla konsumenter vill han inte käka sånt han blir sjuk av.

Solberga – by i världen

I gamla Solberga, typisk småbrukarby (-gård på värmländska) som det var, fanns på 30- och 40-talen ett tjugotal småbruk och några medelstora jordbruk.

I dagens Solberga finns 3-4 medelstora och 2-3 små jordbruk och övrig åkerjord är sammanslagen med grannars, såld eller utarrenderad.

I gamla Solberga fanns en social samvaro, flera generationer levde tillsammans i varje hushåll, många människor arbetade samtidigt i

”slåttana” och i skörden, tre, fyra jordbruk kunde äga maskiner, exempelvis skördetröskor tillsammans. Man träffades i ”bon” – handelsboden, där posten utdelades eller på kafferep och över en kaffehalva.

Kvinnorna bakade, bykte tvätt, bryggde enbärdricka eller vävde ibland tillsammans. Det var ett ganska självförsörjande och mångsidigt jordbruk där varje hushåll hade kor (och därmed kalvar, mjölk, smör och gödsel), höns (och därmed ägg), ibland får (och därmed ull), hästar (och därmed gödsel och energi). Från generation till generation förde människorna kunskapen om gamla brukningsmetoder, gammalt hantverk. Alla var sina egna lagare, fixare, reparatör, rormokare, snickare, murare.

I dagens Solberga finns fortfarande samhörighet men den är mycket uttunnad, för där finns färre människor. I en enda gård, Halvslottet, arbetar två generationers man och hustru fortfarande tillsammans, i fem andra gårdar arbetar man och hustru (och av de fem finns i ett fall också en son med i bilden) ensamma tillsammans. I alla andra fall arbetar stugornas folk på industrier eller på andra arbetsplatser i Koppom, Åmotsfors eller i Arvika eller lever ensamma på pension eller sjukbidrag. TV har i stort sett ersatt den sociala samvaron, handelsboden är sedan länge nedlagd. Var och en har sin egen maskinuppställning i den mån jordbruket inte är nedlagt, bara tre jordbruk har kor, ingen har häst (den sista hästen dog förra året), ingen har får och möjligen har Harald i Bryngelsstuga kvar sina höns än. Istället har man specialiserat sig på grisar resp. tjurkalvar.

Hot om järnvägens nedläggande kommer regelbundet varje år, likaså att distriktsläkartjänsten skall stryka med. Skolorna har centraliserats, jobben vid industrierna hotas ständigt.

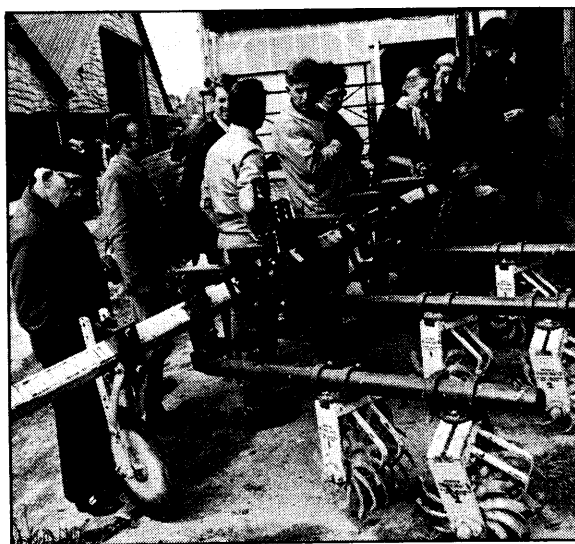

Gamla Solberga var sämre i flera avseenden. Större klasskillnader, ett otroligt slit, inte minst för kvinnorna utan mjölkmaskiner och tvättmaskiner som de var, utbildningen för ungarna var sexårig folkskola och sen ett jättehopp till realskola i Arvika eller också "livet självt", som ofta var skitjobb eller resa ut i stora världen om man inte ärvde ett jordbruk eller gifte sig till ett.

I dagens *Solberga* har köken god standard, alla har goda sociala förmåner och ungarna fortsätter i grundskolan i Koppom och ofta till gymnasieskolor i Arvika eller Charlottenberg.

Jordbrukaren – konsument och producent

Den utvecklingsoptimistiska Odhner hade en vision där han såg välfärden stiga på landsbygden så snart de psykologiska och praktiska hindren var undanröjda. Hans parti lyckades också få samtliga partier att så småningom ställa sig bakom den jordbrukspolitik som utformades från och med 1967.

Det är lätt att vara efterklok och fördömande när vi sitter med facit i händerna som vi gör nu, 1980. Nu när vi över hela världen ser resultatet av storskaligheten, stortechnologin, konstgödselraseriet, kemikalievansinnet.

Men med risk att beskyllas för både efterklokhet och enögdhet går jag tillbaka till den varelse som jordbrukspolitikerna börjar se som den ideala lantbrukaren – jordbruksföretagaren–arbetsgivarlönearbetaren. Och vågar påstå att den människa i Inferno som Dante skildrar, människan som byter skepnad med en orm för att sedan i smärta åter byta skepnad till en människa, inte var i större bryderi än den nutida bonden.

För att återknyta till konsumentensidans intressen av en miljö utan giftskador befinner sig det unga lantbrukarparet självklart där i

egenskap av medmänniskor och föräldrar. Dessutom har de ofta både genom arv och miljö en gammal bondemoral som handlar om respekt för gamla brukningsmetoder och en önskan att infogas i ett socialt mönster. Allt de lärt sig om s k biologisk odling underkänns nu från centralt håll och samtidigt kan de inte blunda för en alltmer uppretad opinion som kräver bort med gifterna ur skog och jord.

Som tillhörande *producentsidan* samtidigt är de infångade i storskalighetens, högteknologins och den internationella handels skrupelfria värld. Att vrida sig ur det greppet är för många liktydigt med konkurs eller ekonomiskt fiasko.

De medelålders som fått sin gård i arv sitter visserligen inte i samma ekonomiska skruvstäd och självklart gör inte storgodsägaren det men de får bittert erfara andra av landsbygdens moderna välsignelser. De får se hela byar plånas ut, hus förfalla och åkrar förvandlas till busksnår. De får känna på hur den gamla självbestämmanderätten förflyttas till ett kommunalt centrum långt bort från den egna gården genom de stora kommunsammanslagningarna. De tvingas inse att deras stora jordinnehav genomfördes på bekostnad av goda grannkontakter och arbetstillfällen för deras barn i skaplig närhet av hemmet. Och de förstår att vid en eventuell stängning av landets gränser är de som moderna lantbrukare hjälplösa då de är helt beroende av import från utlandet.

1. Jordbrukets traktorer och skördetröskor drivs med dieselolja, som importeras. Det finns dock beredskapslager att ta till, om Sverige skulle bli avspärrat. Eventuellt kan omläggning ske till gengasdrift.
 2. Större delen av jordbrukets maskiner är importerade och reserudelar kan normalt bara fås från tillverkare utomlands.
 3. Av handelsgödsel importeras det mesta som råvara eller färdig produkt.
 4. Nödvärdigt oljekraftfoder till uppfödning av djur måste importeras.
 5. Utsäde av vissa grödor, som sockerbetor och lusern, måste tas utifrån.
 6. Ingen tillverkning av kemiska bekämpningsmedel finns inom landet.
- Forskning och Framsteg, 1979*

forts. sid. 27

"Trögrörliga och kvarboende"

Det berättas om Einar ve Kellar i Lekvattnet, norra Värmland, att han "för berömlig nyodlargärning" fick motta ett dussin kaffeskedar ur jordbrukskonsulentens hand. Det var på fyrtiotalet då man ännu uppmontrade det slit som det var att bryta ny mark ur skog.

Ett decennium senare blev han *erbjuden höga bidrag* om han planterade igen samma åkermark med granplanter.

Inte undra på att "glesbygdens" folk, "de kvarvarande" och allt vad de kallas på utredningsspråket tog till tysta protester då inte de höga fick en chans att tränga igenom.

En röst från norra Värmland: "Nu när du har tagit allt ifrån oss kunde du inte flytt ner hela skogen te Vänern också."

Eller: "Först tog du jorden ifrån oss, sen tog du skogen. Nu ska du sprut ihjäl oss."

Den tysta protesten, som redan Odhner varnar för och som får klara uttryck i remissvaren till 1967 års utredning just från skogslänen och allra mest från LRF, kan punktas upp så här med Odhners kritiska språkbruk:

- 1) *Småbrukarna är "trögrörliga".*
- 2) *Istället för att sälja sina småbruk och flytta "väljer de ofta deltidssysselsättning utanför företaget" (ex. skogsbruk, jobb inom småindustrier på orten, arbete som affärsbiträde, hemsamarit).*
- 3) *"Ideologin att jordbruket är modernnäringen" har fortfarande stark förankring inom de flesta partier.*
- 4) *Världskrigen lade grund för en uppfattning att "vår självförsörjningsgrad skulle vara nästan 100 %." (Därför bör nyodlingen fortsätta och man ska inte lägga igen dålig åker till skog).*
- 5) *Jordförvärvslagen bör fortsätta att betona att bara den som brukar jorden ska få köpa den.*
- 6) *I lantbruksnämnden bör finnas lantbrukare som slår vakt om det gamla betraktelsesättet.*

I mitt Solbergamaterial, dvs i de hundratals intervjuer jag gjort under 70-talet, speglas den grundläggande konflikten. Ett aktivt samlat motstånd saknas, det är sant, men ett segt passivt motstånd har värkt fram under åren. Skogens och jordens folk har satt "trögrörligheten" i system, så länge som möjligt vägrat sälja, vägrat flytta. Utmanat lantbruksnäm-

den i brev och skrivelser därför att när lantbrukarinflytandet försvann ur nämnderna kvarstod det bara höjdare, vilka osmidigt och byråkratiskt drev igenom KR-planerna (Koncentrerad Rationalisering). Småbrukare och arbetare såg i lantbruksnämnden ett kapitalistiskt instrument att driva landsbygden tillbaka till storgodsens tid, baggböleriets tid då man med tvång och hot tog ifrån små ägare jord och skog för att billigt sälja arealerna till bolag och kapitalstarka spekulanter.

I och med att jordförvärvslagen luckrades upp besannades de värsta aningar. Ännu mer bet man sig då fast vid ideologin om jordbruket som modernäring och drömmen om vår höga självförsörjningsgrad.

Hade inte detta sega motstånd oavbrutet skjutit nya skott skulle jordbrukspolitikens fiasko varit fullständigt. Idag när storskaligheten på alla områden drivits till uthärdlighetens gräns visar sig många faktiskt fort-

farande "vara kvarboende" och många unga flyttar tillbaka. I Solberga har fyra unga familjer på kort tid flyttat tillbaka, restaurerat gamla hus eller byggt nya.

Vi svenskar som sitter trångt inklämda mellan de stora grabbarna ute i världen kan synas vara illa ute. Genom vår jordbrukspolitik har vi blivit beroende av deras olja, deras reservdelar, deras konstgödsel och deras fenoxiderivande vinstideologi.

Kampen mot fenoxisyror och allt annat som följer i den högteknologiska stordriftens spår – den måste alltså föras på många plan och röra sig över vida fält. Dagens jordbruk är ju en fullt utvecklad kropp med ben, bål, armar och huvud snärjda i ett nät som både nationellt och internationellt är svårt att över-skåda.

Några slutsatser

Det är enskilda människors och gruppers motstånd och krav som lett till att vi idag *vet* hur farliga de gifter är som sprutas över skog och jord. I flera fall har detta tvingat företag och myndigheter till reträtt.

Att vår mat innehåller giftrester som leder till smygande sjukdomar har vi idag alltför många bevis för. *Vi bör kräva totalförbud inte bara för fenoxisyror utan också för alla gifter som misstänks ge allergier, fosterskador, cancer m m.*

Samtidigt som vi kräver förbud mot gifter måste vi inse att det inte ensidigt får drabba

den enskilda lantbrukaren. De som företräder stora ekonomiska och politiska intressen vill lösa problemen genom enkla recept.

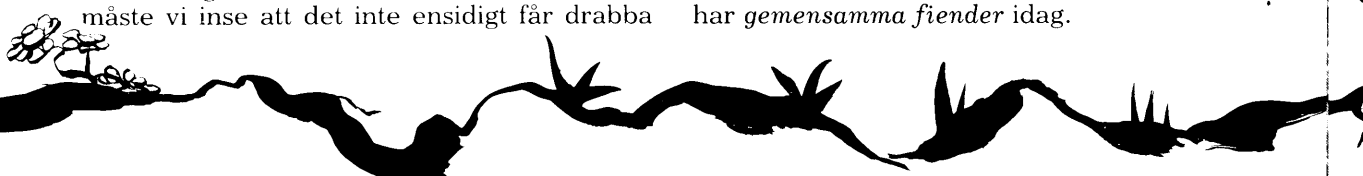
Lantbruksorganisationer mot löntagarorganisationer.

Lantbrukare mot löntagare.

Bönder mot arbetare.

"Bonntjyvar" mot "arbetarbusar"

Vem känner inte igen den gamla jargongen? Under ytan lever den här gamla motsättningen kvar. Det är dags att göra upp med den. Vi kan inte längre slåss mot varandra. Vi har *gemensamma fiender* idag.

Vad kan göras?

- Ur en motion till LRF:s stämma 1977, inlämnad av Rune Lanestrand, jordbrukare i Väne-Ryr

... Mot den bakgrunden är det idag ett viktigt fackligt krav att få bedriva jordbruk utan att förstöra jorden för kommande generationer. LO t ex kräver för sina medlemmar giftfria arbetsmiljöer utan att detta skall sänka arbetarnas inkomster. Samma krav bör ställas från LRF:s sida. Det är säkert ett krav som både konsumenter och producenter vill stödja. I en enkät som LAND gjorde förra året var ju en majoritet av bönderna beredda att odla utan växtgifter. Vi måste ju kräva en jordbrukspolitik som är så utformad att det återigen blir möjligt att producera jordbruksprodukter i takt med naturen och de biologiska lagarna."

LRF-avdelningens årsmöte beslöt att ställa sig bakom motionen och att föra den vidare som sin egen med hemställan till länsförbundsstämman att efter tillstyrkan vidarebefordra den till förbundsstämman.

- "Visst kan vi använda mindre kemikalier i lantbruket. Men det förutsätter ett mer variationsrikt lantbruk. Ett lantbruk med mindre av specialisering och med fler omväxlingsgrödor. Kanske också ett lantbruk med mer vallar och fler djur. Ett sådant lantbruk skulle vara mer biologiskt och ekologiskt riktigt. Förmodligen också mindre sårbart för ogräsens och skadedjurens härjningar." (Ur LAND 1977)

- Du som bor ute i jordbruksdistriktet – diskutera med alla lantbrukarfamiljer du känner. Gå runt och knacka dörr. Påverka dem att via sitt fackförbund ställa krav på giftfri arbetsmiljö.

- En uppgift för miljögrupper och kvinnorörelsens olika grenar är det också att undersöka lantbruksnämndernas verksamhet i de olika länen, hur de tolkar och genomför sina direktiv och hur direktiven är utformade. Ta reda på hur nämnderna är sammansatta. Kan möjligen någon skogsbolagsdirektör ha smugit sig in i skaran? Och kartlägg vad som hänt med de delar just din nämnd haft som sitt ansvarsområde.

Lyckligtvis bedrivs det nu forskning och experiment med giftfri odling vid Alnarp och vid Tomelilla folkhögskola.

- Låt oss stödja alla positiva strävanden. Låt oss som dagliga konsumenter, som vårdare av

sjuka barn, som drabbade av oförklarliga allergisymtom verkligen gå ett steg längre än till klagan och oro. Varför inte samla namn på protestlistor? Blockera växeln hos Produktkontrollnämnden?

- Låt oss kräva justa ändringar i den djungel av paragrafer som reglerar bidragen till enskilda jordbrukare. Vore inte det helt förenligt med vår strävan att sanera den politik som för till 4 000 ton fenoxisyror i jordbruket varje försommar? □

Ulla Torpe

Foto Beata Bergström,
ill. Micke Agaton

Källor:

Fosterskador i norra Värmland,
Miljöhäften 2,
Jordbruket och miljön, Miljöhäften 3
utgivna av Miljöförbundet 1979.
Cancer-rapporten sammanställd av
Lasse Lundin för Torsby miljögrupp 1977.
*Intervjuer gjorda i Solberga/Värmland
1975-80* av artikelförfattaren.
Forskning och framsteg 1979.
Nytt grepp på jordbrukspolitiken av
Claes-Erik Odhner, 1966.

Det finns också i Sverige grupper som driver experiment med mer eller mindre giftfritt jordbruk, gemensamma matinköp och andra former av kollektiv samverkan. Grupperna har en ideologisk övertygelse av besläktat, fast ingalunda identiskt slag – något som är en förutsättning för att de skall orka med det avhopp från vårt "normala" samhälle som deras verksamhet utgör. Några av dessa grupper presenterar sig på de följande sidorna.

av sin mormor på en fäbod som nu är skog. Till gengäld har hon lärt sig grönsaksodling av oss. Vi njuter av god ost och hon av broccoli och kryddor som hon inte känt till tidigare men som växer bra även här i Norrland.

Vår matsedel ändras med årets gång efter tillgång på färska och lagrade varor. Vi äter kött två gånger i veckan på vintern men inget kött på sommarn. Vi är inte rädda för kolesterol, vi äter friskt både ägg och mjölk och ost. Vi arbetar hårt och lever på en nordlig breddgrad, det måste vara ett samspel mellan odlingsmöjligheterna och kroppens behov i olika klimat. Men naturligtvis hör grönsaker till vår bas. Soppor i alla former kommer ofta på bordet med klimp i och bröd till, franska eller vanligt surdegsbröd. Grönkål, broccoli, vitkål, kålrabbi, mangold, sockerärter—blomsterbönor, basilikum . . . listan kunde göras längre, soppan blir mustig och billig. Om vi skulle köpa allt skulle kostnaden bli över 60 kr för en middag – en ryslig tanke, hur klarar sig våra vänner i stan?

En ruskig höstkväll kommer jag hem trött från potatisupptagning, först har jag ladugårdsjobb och sedan ska jag laga mat till oss tio. Det blir gädda nyss upptagen ur sjön och potatis förstås, sedan knallar jag ner till det lilla grönsakslandet och ser efter sena grönsaker, jag hittar sallad, persilja, kålrabi och grönkål. Jag går genom höstskymningen i det kalla blöta gräset till växthuset, gläder mig över att tomatplantorna ännu bär frukt och plockar några. I ladugården hämtar jag ägg och grädde, i frysboxen blåbär. Och sen in med hela rikedomerna.

En stor del av vårt praktiska arbete är förknippat med maten som på det sättet får en

SKOGSNÄS – KOLLEKTIVET I ÅNGERMANLAND

av Sarah Mårskog, foto Micke Berg

Vi lever i en värld av svält och kortsiktig ekonomisk planering men också av kamp mot felaktigheterna i det moderna industriella samhället. Vi på Skogsnäs har funnit att vår enda möjlighet att bidra till den kampen är att odla vår egen mat och leva av den där den växer. Då tar vi inte från u-länderna den mat de så väl behöver själva. Att odla och äta sin egen mat är i sig själv en revolutionär handling, känner vi. Vi tar genom det klart avstånd från ett ekonomiskt system som förtrycker och förstör både mat och människor.

På Skogsnäs är vi flera familjer som försöker att skapa en kollektiv by på 400 tunnland skogs- och jordbruksmark. Vi är inte något svenskt urbondesamhälle som kan livnära sig bara på kålrötter och fläsk. Vi kommer från flera länder och många av oss har rest mycket innan de blivit bönder. Det gör att vi kan plocka matidéer från hela världen, en kinesiskt rätt med fläsk och grönsaker kan stå på bordet tillsammans med amerikansk blåbärspaj och husets grädde.

Jag har lärt mig ysta av en gammal gumma som lärde det

helt annan betydelse för våra själar och kroppar. Det behöver inte vara "moralisk" mat . . . fem dagar nyttigt och sen vad som helst för att få lite gott. Barnen har aldrig matvägrat. Det tar tid att förädla maten, men mat som är smaklös orkar man inte med hur nyttig den än är. Jag vill att vårt matbord varje dag ska vara en hyllning till vårt gemensamma arbete.

Vi odlar på friland

Korn, havre, potatis, vitkål, blomkål, grönkål, kålrabbi, morötter, broccoli, palsternackor, kålrötter, rättika, majrova, rädisor, sallad, gurkört, dill, gräslök, persilja, sockerärter, majsarter, mangold, Nya Zeelandspenat, komfrey, malört, svarta vinbär, röda vinbär, rabarber, krusbär, jordgubbar och hallon.

I bänk och växthus

Pumpa, tomat, zucchini, squash, brytbönor, blomsterbönor, timjan, mejram, salvia, basilika, citronmeliss, isop, mynta och kamomill.

Vi får ifrån ladugården

Mjolk, ost, grädde, smör, yoghurt, långfil, mese, kärnmjolk, ägg och kött (bacon, korv etc.)

Bina ger oss

Honung och ökad frukt-skörd.

Skog och mark ger oss

Lingon, blåbär, rönnbär, fisk, åkerbär, smultron, vilda örter och blad till te och sallad och då och då en älgstek.

Vi köper från affären

Socker, kaffe, mannagryn, spaghetti, kryddor, tomat på burk (växthuset är för litet än), yoghurtkultur, vinäger, såpa, tändstickor etc.

Ifrån våra vänner "Riksmarknaden"

köper vi salt, tvål, tvättmedel och olja.

Från en biodynamisk kvarn

köper vi råg och vete. Det mesta är faktiskt självproducerat. Det går, with a little help from our friends. Med tack till alla på Skogsnäs.

MODER JORD I SKÅNE

Kollektivet Moder Jord & Söner arbetar bl a med Forshults kvarn och tar emot beställningar på bl a vetesikt, kornkross, müsli, vetekli. . .

Fullständig beställningslista med priser kan man skriva efter på adress Forshultsvägen 108, 290 10 Tollarp. Tel. 0450/201 32.

All säd är garanterad biologiskt gödslad och obesprutad, utan kemiska tillsatser.

Kvarnen har anor tillbaka till mitten av 1600-talet. När Moder Jord & Söner tog över 1973 var den hårt åtgången och hade stått stilla i flera år. Vi har fått ett innehållsrikt brev om verksamheten från Gunnar Mjöltnare och ur det citerar vi några punkter.

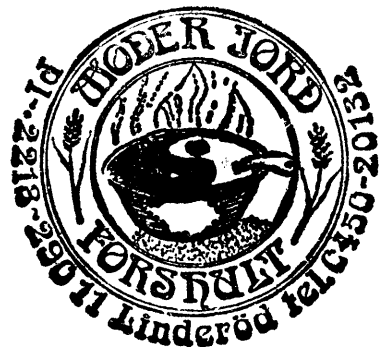
"Nu är vi inne i början av 80-talet. Turbinen står stilla, vi håller på att reparera den. Det blir allt viktigare att vara självförsörjande. Ingen vet hur länge den okultur som finns i världen i stort kommer att existera. Kultur kommer av det grekiska ordet kultare som betyder att vårda.

Vårda: ta hand om: ta till vara: bry sig om: sköta: ömma om: se till att livet går vidare så att fröet kan utvecklas och bli ett starkt och friskt träd.

I kvarnen förädlar vi vete, korn och råg till mjöl, kross och flingor. Flingorna blandas med hasselnötter, russin och nyponpulver till müsli. Säden rostas och blir mald och siktad till sädesvälling och fullkornsvälling för stora och små. Hasselnötter, jordnötter och sesamfrö rostas och mals till hasselnöts-pasta, jordnötssmör, sesampasta och sesamsalt. Sojasås (Tamarin) kommer från Japan, den ompacketeras i flaskor. Tamarin är mjölksyrejäst och tar 18 till 36 månader att framställa. Den får jäsa i stora träfat. En kvarngrupp håller sakta på att växa fram. Grundgruppen består av 4 personer. Ekono-mien är gemensam. Inga löner betalas ut. De viktigaste behoven blir uppfyllda. Målet är inte mer pengar, utan mer liv. Att kunna ge varandra mer. Produkterna levereras till hälsokost-

affärer, matmarknader, kollektiv och matkooperativ. På kvarnen finns det en liten affär med allehanda produkter.

Att bara berätta om kvarnen känns svårt, kvarnen är en del i ett större mönster. Många olika saker sker runt om på kollektivet. Odling, byggnation av hus, lagning av bilar, ett litet bageri håller sakta på att växa fram, barnen kommer in i bilden som en naturlig del, laga mat,

tvätta kläder, föreningen Livets skola är i sin start efter ett par års försök, kollektivmöte i Skogsnäs, Ångermanland, matlagning och servering vid Barsebäcksmarschen m m. Kvarnens målsättning är att producera giftfritt odlade produkter med hög näringskvalitet till ett så lågt pris som möjligt." □

Kvarnen hos Moder Jord

TANT GRÖN PÅ EKERÖ

Allt fler börjar känna ett motstånd mot att köpa besprutade morötter i immiga plastpåsar, äpplen hitsläpade från fjärran länder medan den svenska skörden ligger och ruttnar på marken, potatis som ingenting smakar o s v. Det gäller att hitta mindre, pålitliga odlare, både för sin egen skull och för att stödja dem. Och det i sin tur måste organiseras för att få effekt.

Så resonerade en grupp kvinnor på Ekerö utanför Stockholm – de kände varandra genom samarbete inom Kvinnokamp för fred och andra kvinnoaktiviteter. I september bildade de en förening "för inköp av grönsaker, giftfritt och biologiskt odlade, kooperativt och till grossistpriser." Kooperativet heter *Tant Grön* . . . och består av flera lokala basgrupper. Det representerar f n ca 40 människors matbehov.

En telefonrunda gav tips om lämpliga odlare och nu har inköpen koncentrerats till dem som arbetar mest i enlighet med biologiska principer.

Vinterförvaring av frukt och rotfrukt är ett problem för många i dagens bostäder. Kooperativet har därför lagt in ansökan hos kommunen om att få hyra lämpligt förvaringsutrymme.

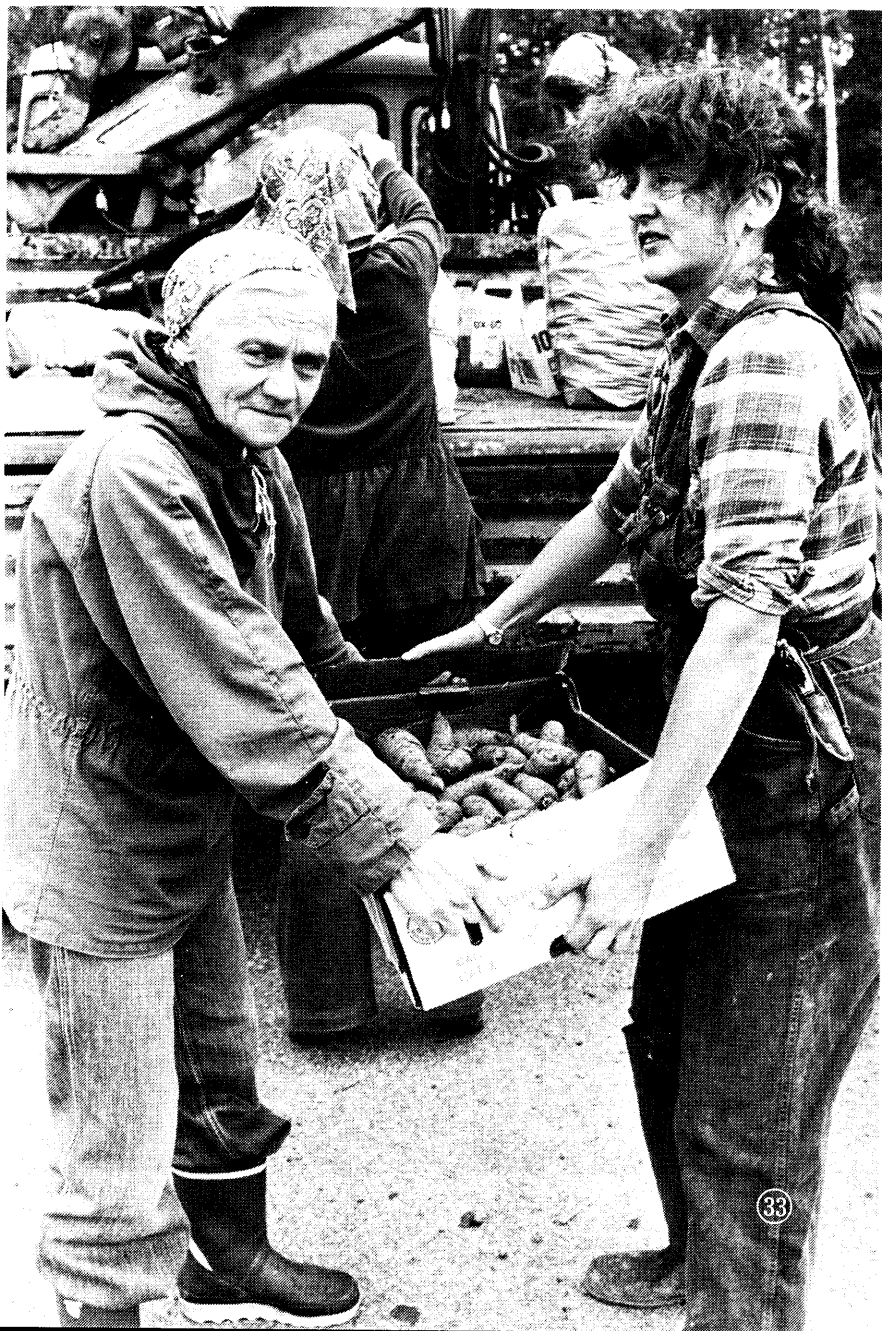
Vidare har kooperativet dragit i gång studiecirklar och anhållit hos kommunen om odlingslotter.

Ingrid och Åsa, som berättar för oss om detta, un-

derstryker att det gäller mer än att få bättre och billigare mat. Det gäller att kämpa mot hjälplösheten, att börja bygga upp ett eget system bredvid

det stora som inte frågar efter våra önskemål. Det gäller att *börja*, om aldrig så smått. ☐

Foto Ann Andrén Karlström

BIODYNAMISKA FÖRENINGEN I JÄRNA

Foto Beata Bergström

– Det biodynamiska jordbruket bygger på att vi människor behöver en mat som är något mer än summan av sina kemiska beståndsdelar. Den ska också ha smak, den ska ge mättnad – och med detta är vi över i faktorer som är svåra att definiera och mäta, men som vi ändå alla har erfarenhet av och vet är viktiga.

Det säger Kjell Arman, konsult för Biodynamiska föreningen, författare av böcker, broschyrer och artiklar baserade på de biodynamiska idéerna. De går i sin tur tillbaka på Rudolf Steiners skapade lantbrukskurs av 1924 och är alltså en del av det antroposofiska tänkandet.

1944 bildades den första biodynamiska föreningen i Sverige. Idag finns det 140 yrkesverksamma odlare, av dem 60 med fullständiga lantbruk. Föreningen är öppen för alla intresserade och har nu 2 300 medlemmar över hela landet. Årsavgiften är 60 kr och går till att betala rådgivnings- och informationsverksamhet. Tidsskriften "Bio-dynamisk odling" med sex nummer per år ingår i medlemsförmånerna. Varken föreningsverksamheten eller de praktiska biodynamiska odlingsexperimenten får några statsbidrag.

– De kemiska formlerna säger inte hela sanningen om vår föda, återtalar Arman, och vi frågar oss därför: hur ska vi odla för att säd och grönsaker ska ha verklig livskraft, smaka gott och mätta? Med andra ord, utveckla de näringskvaliteter som är nödvändiga för människans hälsa. För oss är det självklart att förutsättningen är en frisk, levande jord. Vi går därför bort från konstgödsel och kemisk ogräsbekämpning. Vi praktiserar en balanserad växtföljd med starkt inslag av bl a klöverodling och vidare en aktiv, mekanisk ogräsbekämpning med träda och ogräsharvning.

Vi gödslar med organiska gödselmedel som går genom en kompost innan de används. Och till slut använder vi de biodynamiska preparaten.

Det mesta i den odlingsform som Kjell Arman beskriver går tillbaka på traditionellt jordbruk, så som det bedrevs också i Sverige ända in på trettiotalet. Preparaten däremot är speciella för det biodynamiska systemet och det är då också detta inslag i odlingen som kritiker mest ifrågasätter. Biodynamikerna själva säger att de inte kan förklara *varför* preparaten verkar, men att deras experiment och jämförelser visar att de gör det. Intresserade hänvisas till "Biodynamisk odling" av Kjell Arman och Bo Petersson som getts ut på LT, eller till Biodynamiska föreningens böcker "Odlar bio-

dynamiskt" och "Alternativa odlingsformer".

- Vårt odlingsystem siktar med allt detta på kvalitet i stället för på så stor massa som möjligt. Vi ställer motståndstanken mot tillväxttanken. Välsmakande, stärkande föda mot allt detta käk som bara smakar papp . . . så lite mätt man blir av den och vad konstig man känner sig!

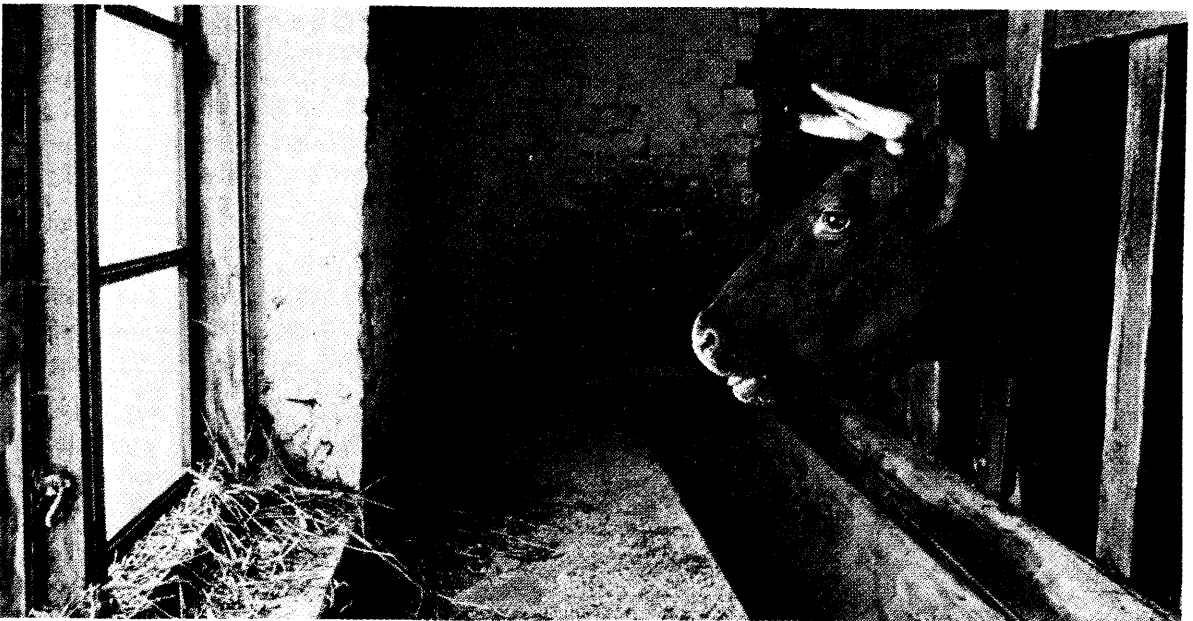
En viktig del av födan är *riktigt bröd* av säd som odlats giftfritt och malts så att alla beståndsdelarna fortsatt är med. Saltå kvarn i Järna bearbetar ca 1 000 ton biodynamisk säd per år till bröd, mjöl och müsli. Malningen sker med stora refflade naturkvarnstenar. Bageriet med sina två vedeldade stugnar producerar ca 7 000 bröd och ca 800 kg skorpor per vecka.

Biodynamikerna strävar på

alla områden till en helhets-syn och då inte bara när det gäller sammanhangen i vår egen miljö, utan i en större skala.

- Vår tid har oerhört rika kunskaper om detaljer men allt mindre av helhetssyn, sammanfattar Kjell Arman. Vi behöver medvetet arbeta upp en känsla för mänskligheten som helhet, för den stora gemenskap som jord, växter, djur och människor utgör. Om vi hade ett jordbruk som inte var baserat på industriprodukter och på inköp från u-länderna så skulle vi behöva all odlingsbar mark och ingen skulle bli bortrationiserad. Vi borde producera och ge bort av vårt överflöd i stället för att köpa mat och gödningsmedel från de svältande.

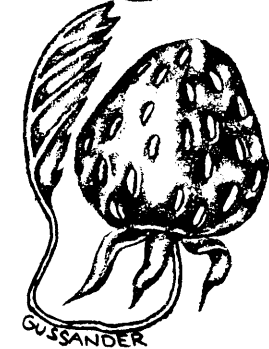
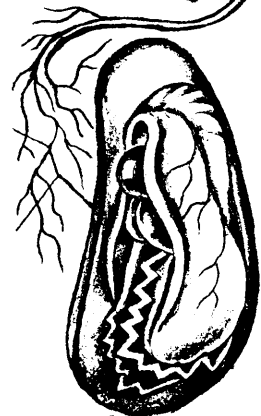
Harriet Clayhills

Bilden är hämtad ur "Av skog är du kommen" (Norstedts). Så heter en nytorkomen bok som ger röst åt den växande opinionen mot skogsskövlingen. Poeterna Bengt Berg och Per Helge ger in-

trängande porträtt av människor i utsatt glesbygdsmiljö, men också fräcka satirer och mer lyriska texter om skogen och dess liv, och om dagens alla hot mot en landsända - Värmland - som är en viktig

del av Sverige. Boken innehåller också en rad fotografier med skogsmotiv, men skildrar också människor som lever i och av skogen.

GUSSANDER

KVINNAN

En saga av Veslemøy Haslund

Det var en gång en kvinna som förläste på en öde ö långt ute i havet i den nordliga delen av världen. Hon hade dragit ut för att fiska till sitt eget och familjens behov, det hade blivit svårt att få tag i kött och inte ens fisk fanns det alltid i butikerna, det var så mycket oljeförroreningar i havet på den tiden. Hon hade rest långt och längre än långt och till slut såg hon inte mera land, det blåste upp och där låg hon och drev. Hon var väldigt rädd, räddare än hon någonsin hade varit för våldsmän och tjuvar och bilar och oljeutsläpp. Havet var mörkt och svart och vinden var. Hon var också väldigt hungrig, hungrigare än hon någonsin hade varit, och havet ville inte ge ifrån sig en enda liten fisk. Till slut somnade hon och då hon vaknade hade hon drivit i land på en liten öde ö.

Hon var hungrig och hon var människa och hon hade fantasi.

Hon började leta efter något att äta. Hon hittade ett hus, det var tomt. Hon hittade ett skafferi i huset, det var tomt. Till sist hittade hon en frysen men den var också tom. Då gav hon upp och satte sig ner för att se på TV:n som inte var tom utan hade bilder i. Men då blev hon ännu hungrigare för hemma hade de alltid haft

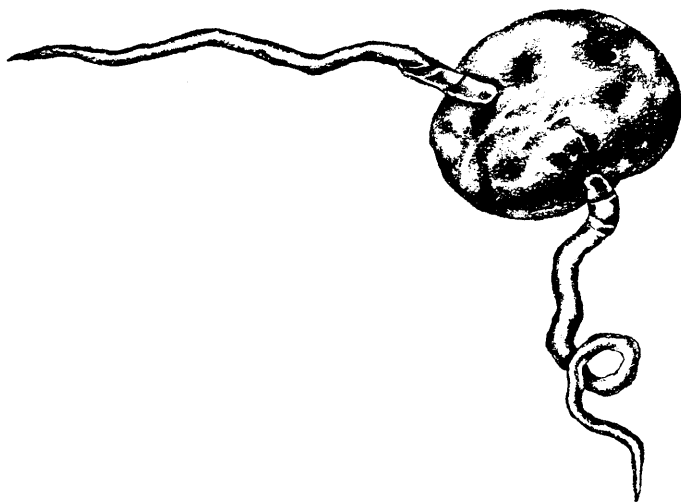
godis att tugga på till TV-tittandet.

Då blev kvinnan verkligen vred, mat måste och skulle hon ha, nu genast, och hon gav sig ut för att leta igen men nu sökte hon ute i naturen. Det var bara det att hon visste inte vad som var ätligt av allt det som växte på den lilla ön. Men hon hade mera tur än hon förtjänade, hon fick nämligen syn på en växt som hon mindes att hon hade sett i botanikboken för länge sedan, en potatisplanta.

Raskt och beslutsamt tog hon tag i växten och drog upp den, och se rotknölarne var POTÄTER.

Nu var inte vägen lång tillbaka till huset och köket – hon kokade potatis och åt potatis, för första gången i sitt liv utan någonting till. Så fortsatte det en tid för det fanns ett helt potatisland i en bergsskrev. Kvinnan blev mätt var dag men hon blev väldigt trött på potatis.

Dock, nöd lär naken kvinna spinna heter det och nöd lär hungrig kvinna hitta mat. Det dröjde inte länge innan kvinnan kom på att det växte rikligt med blåmusslor längs stranden och modig som hon var smakade hon på dem och upptäckte att de var en utmärkt föda. Det hon inte viss-

PÅ ÖN

te var att hon nu också fick sitt proteinbehov täckt.

Hon hittade också smultron på ön och eftersom hon tyckte det var gott, knep hon av några små sidoplantor och stack ner dem i jorden på annat håll. Så skulle det växa mera av dem.

Så byggde hon upp ett liv åt sig. Hon upptäckte snart att hon inte kunde leva bara av vad naturen gav från sig frivilligt, så inom några år odlade hon både blåmusslor, potatis och smultron. Hon spädde på med den fisk hon då och då lyckades fånga och med litet svamp och andra vilda växter, ogräs också, särskilt mälla och brännässla som hon till sin glädje hittade i åkern. Hon drog inte upp dem för att kasta bort dem, nej tvärtom samlade hon in dem och lade dem i frysen att användas på vintern när hennes lilla ö var öde och kall.

Hon saknade människor men hon hade hittat ett helt litet bibliotek i huset och TV:n fungerade fortfarande. Varje dag kunde hon sätta sig ner framför apparaten och slå på knappen för att få världen in i sitt rum, men hon gjorde det inte ofta. Allt var så trist där ute i den stora världen och i den lilla nordiska värld hon lämnat stod det också riktigt illa till, hon orkade inte tänka

på sina barn och hur de kunde ha det nu. Matbrist och upplopp, gatuoroligheter och anarki, herregud så dumma de är tänkte hon, det finns ju tillräckligt för alla om människorna bara vill se sig omkring.

En sak förvånade henne, att strömmen inte blev avstängd. Hon betalade ju inga el-räkningar, ja hon mottog inte ens några. Men en dag efter många år hittade hon förklaringen bland gamla papper, ön tillhörde Staten och Staten hade säkert glömt hela ön. Datamaskinen hade slarvat bort den och det vet man ju att det datorerna inte känner till det finns inte.

Han saknade människor och en dag då hon kände saknaden som värst dök det upp en människa eller i varje fall en man. En morgon när hon gick ner till strandklipporna för att se till sin blåmussleodling låg han där.

Han öppnade ögonen, sa ingenting men tänkte: — Ett sånt gammalt skrälle, bäst att komma sig bort fortast möjligt. Han satte i gång med att snickra sig en båt och så gjorde han sig pil och båge och började skjuta måsar. Han gillade nämligen inte blåmusslor sa han, de var inte människomat utan dög bara till agn. Måsarna tyckte inte om dö-

dandet så de flyttade till en annan ö och han fick vackert lov att äta blåmusslor i alla fall och måste medge att han blev mätt. — Men en blodig biff det är andra grejer, sa han och blev mot sin vilja kåt på det gamla skrället och låg med henne utan ömhet och så reste han.

Hon fick barn, en lek-kamrat och en medmänniska. Och mannen hade tydligen lyckats ta sig tillbaka till civilisationen för det började komma människor därifrån som hade hört rykten om en fredlig ö i havet. Mycket snart var de för många, människorna blev aggressiva och fick lust att äta upp varandra. Då utlyste kvinnan ett stormöte, hon var gammal nu med vitt hår men hon hade de flesta tänderna kvar och hon talade till församlingen:

— En del av oss måste resa ut och bygga nya samhällen. Vi måste berätta för andra människor att det är möjligt för oss alla att leva i fred med oss själva och varandra bara vi slutar med att leva för att äta och i stället äter för att leva. Säg till allt folket att i Norden skall vi odla potatis, blåmusslor och smultron för det ger mest avkastning per kvadratmeter till lands och till havs. □

Varför har kvinnor så ofta en problemfylld inställning till sin kropp och sitt ätande? Män har sällan ångest för hur mycket de äter och ägnar sig praktiskt taget aldrig åt självsvalt. Här berättar en kvinna som ätit sig fet och en som har erfarenhet av självsvalt om de känslor och problem som låg bakom.

OM ATT TVÅNGSÄTA

En intervju...

– Det hände plötsligt när jag var 7 år. Jag blev tjock. Vi var på Bornholm hela familjen – mamma, pappa och mina två bröder – och jag åt och åt och åt och blev tjock. Åratal efteråt frågade familjen sig "Hur kunde det gå till, varför?"

Yvonne är 30 år nu och fortfarande tjock – så tjock att hon inte kan hitta passande kläder i de vanliga modebutikerna. Men hon har under åren jobbat med att förstå orsakerna bakom sin fetma och kan tala om det lugnt och avspänt. Hela hennes uppenbarelse utstrålar förresten hur "sams" hon är med sin kropp – hon breder avslappnat ut sig på soffan, gör ett pösigt och mjukt intryck och utstrålar samtidigt sensualitet med röst, gester och minspel.

– Jag var yngst och en efterlängtd dotter efter två pojkar. Jag skulle vara den lilla, söta med mitt svartlockiga hår och bruna ögon. Speciellt pappa menade att bröderna skulle göra karriär, men jag skulle bara vara. Och då var det viktigt att vara liten och söt.

– Nu ser jag min fetma som ett slags protest. Jag vet fortfarande inte vad som hände den där sommaren på Bornholm. Orsakerna ligger förstås längre tillbaks i tiden, men vad det var som utlöste

det hela har jag nogna förträngt. Jag minns tvärtom tiden som mycket idyllisk; vi var tillsammans allihop, där

fanns massor av god, dansk mat...

I samband med att Yvonne blev tjock började hennes mamma yrkesarbeta. Hon öppnade en tvättinrättning. När Yvonne kom hem från skolan fick hon sitta och vänta, timme ut och timme in.

– Jag kände mig så sviken. Hon sa alltid att hon skulle komma snart, men så dröjde det timmar. Nu, när jag själv har barn, förstår jag att hon kände sig uppäten av familjen, att hon behövde vara borta ett tag: det var hennes protest.

– Ja, så satt jag där i fönstret och åt kex och väntade. Mina bröder väntade inte, nejdå, dom var ute och spelade fotboll. Jag var arg, ledsen och ibland rädd, och jag tror att jag åt för att bädda in och trycka ner alla mina känslor.

– Mamma sa rent ut att hon gav oss kärlek genom att laga god mat. Hon bar hem delikatesser och tillredde de mest fantastiska måltider. På sätt och vis var det för att döva sitt dåliga samvete för att hon jobbade och var borta, tror jag.

Vi talar om fenomenet att kvinnor vänder allting inåt, mot sig själva. Hur vi tidigt dansas till att hålla tillbaka våra önskningar och sätta andras behov före våra egna. På så sätt får vi aldrig en klar inställ-

Ill. Micke Agaton

ning till vilka våra egna behov egentligen är, t ex när det gäller ätandet. Det blir inte ett nödvändigt sätt att skaffa kroppen bränsle, det blir ett sätt att belöna/bestrafva sig själv eller omgivningen. Att vara tjock kan då innebära att breda ut sig, att skaffa sig utrymme.

- Min fetma blev ett sätt att hävda mig. Jag var flicka, men jag lekte med mina bröder. Var jag nu inte liten och söt, kunde jag åtminstone bli parkens skräck. På sätt och vis var det en sund protest, men i längden fick jag förstås lida mest själv. Klart är i alla fall att jag ville straffa familjen. Jag åt alla mina kex i smyg, och varje morgon gick jag ner till affären och tog en stor Tarragona på vår kredit. Det var naturligtvis helt förbudet.

Familjen blev förtvivlad över Yvannes utseende. Pappan, som alltid varit en stor estet, mutade henne med löften om kläder: "Går du ner 10 kg får du en ny garderob", och modern gick själv igenom alla bantningskurerna tillsammans med Yvonne.

- Fast jag undrar om inte mamma på sätt och vis tyckte att det var bra att jag blev tjock - då hotade jag inte hennes kvinnlighet.

- Och pappa - ja, han skällde på både mamma och mig, men samtidigt fordrade han att all den feta och läckra maten skulle serveras.

- Min mamma var nog överhuvudtaget väldigt kluven i sin inställning till mig. Dels ville hon att jag skulle bli allt som hon aldrig hade fått bli - hon var konstnärligt begåvad men tvingades hålla på med sin tvättinrättning - och dels unnade hon mig inte detta i alla fall.

När identiteten dans, när barnets jagkänsla byggs upp, och det successivt gör sig mer oberoende av sin mor, upp-

kommer lätt störningar. Den processen är förstås annorlunda mellan mor-son än mellan mor-dotter, och kvinnan/modern i ett manssamhälle hamnar i en mycket kluven position visavi sin dotter. Samtidigt som dottern ska frigöras från mamman och bli en självständig person, ska hon skolas in i samma passiva roll som modern själv tvingats till. Och maten och jag-uppfattningen hänger intimt samman. Genom bl a matandet grundläggs relationen mellan den vuxne och barnet. För modern är matandet något nödvändigt, det är dels ett område där hon kan ge av sig själv och sin kärlek, dels något som binder henne. För spädbarnet i sin tur är maten både något kärleksfullt och ett maktmedel. Och när barnet växer upp kan det självt använda sig av maten som ett vapen. Barnet kan matvägra: "Du har inte brytt dig om mig, se nu äter jag inte din mat", eller det kan äta sig överviktigt: "Se vad du gör med mig, så här fet och och ful får inte en flicka vara" osv osv.

Kort sagt mat blir lätt ett kontroll- och ett maktmedel, och så blev det i Yvannes familj.

I 12-årsåldern lades Yvonne to m in på sjukhus för att bantas ner.

- Det uppfattade jag som ett stort straff. Jag lades in i tre veckor, och under tiden reste mina föräldrar till Skottland. På sätt och vis kom väl jag att fungera som en syndabock i familjen - många av våra problem kom att kanaliseras i bekymmer om mitt utseende.

- Min pubertet var faktiskt inte särskilt problematisk. Jag hade alltid kompisar - åtminstone tjejer. Lite värre var det med killar, speciellt i de tidiga tonåren. Så småningom dök även dom upp - jag var nog ganska at-

traktiv trots min fetma, och det finns alltid killar som tilltalas av runda flickor.

- Men utåt skämdes jag för min sexualitet och mina förhållanden var alltid hemliga. Det var nåt snuskigt och smutsigt som jag höll i skymdan.

Somliga menar att kvinnors fetma kan vara ett sätt att skydda sig mot sexualitet. Man äter för att ta bort, och man bäddar in sina känslor, samtidigt som man gör sig till ett icke-objekt p g a sitt utseende.

- Det kanske kan vara så för en del kvinnor, men så har det inte varit för mig. Jag njöt av min sexualitet och förnekade den inte alls inför mig själv.

Yvonne kände ett starkt behov av att bryta sig loss från hem och familj och direkt efter skolan gav hon sig av.

- När jag var 19 flyttade jag ner till Israel. Plötsligt var jag ensam och fick bestämma över min egen kropp - om den skulle vara stor eller liten. Jag gick med i viktväktarna och jag gick på psykoterapi och på kort tid minskade jag 30 kg i vikt.

Det var naturligtvis en enorm förvandling och Yvonne berättar att den tydligaste yttre förändringen blev: in-tresse för kläder.

- Plötsligt kunde jag ha alla kläder som fanns runt omkring mig. Att prova kläder

blev ett perverst behov. Jag gick ur och i affär efter affär och bara provade. Pengar hade jag inga, så *köpa* något var det aldrig tal om.

Nåväl, Yvonne återvände till Sverige, utbildade sig och arbetade (och arbetar) som dramapedagog. Hon höll vikten nere ända tills hon blev gravid.

— När jag väntade Fanny, mitt första barn, för två år sen gick jag upp igen. Ibland har jag varit rädd för att jag skulle bli aggressiv mot henne, att jag skulle få en knepig inställning till hennes ätande och kropp, men jag tror att jag har bearbetat mina egna problem, så att jag inte upprepar det hela.

— Min man tyckte inte om att jag blev tjock igen och jag känner en viss press från hans sida att banta. Men nu är jag gravid för andra gången och känner att jag får ta itu med det hela senare.

Ett annat problem som det sällan talas om, är motsatsen till intagande av föda – utsläppandet. Även förhållandet till matsmältningen grundläggs ju i tidigare år, och det är väl troligt att kvinnorollen sätter sina spår även här. Hos "aneroxipatienter" och bland "vanliga" bantare, är missbruk av laxermedel vanligt t ex. Även här gäller det förmodligen att få en balans i förhållande till sin egen kropp, till sina egna behov och andras; se till att få utrymme åt sig själv. Det handlar förstas inte bara om själva bajsandet – det handlar om hela ens förhållningssätt gentemot andra människor.

— Jag kan inte skita när Fanny är vaken, berättar Yvonne. Jag måste ha lugn och ro, bygga upp en liten ritual. Så tror jag inte att de flesta karlar fungerar. Dom bara är, dom bara gör.

Till slut pratar vi om hur vi uttrycker mycket av oss själva med våra kroppar, både i vikt

och sätt att röra sig osv. Och hur viktigt det är att ta reda på, bejaka och bearbeta sånt som binder och hämmar oss. Vikten t ex, visst ska vi acceptera oss som vi ser ut, men är vi obekvämt tjocka/smala för oss själva, och är vi inte "sams" med vårt ätande, så ska vi ta reda på *varför* om vi över huvud taget ska kunna förändra något. Och då kommer vi att upptäcka att vi inte är ensamma – att dessa problem är gemensamma för många kvinnor. Det gäller att ta reda på vad vi tycker är fel, så att vi kan finna adekvata sätt att protestera, och inte bli drabbade själva.

— Idag vet jag att jag *får* bli arg. Jag behöver inte trycka ner allt med mat, straffa mig och andra genom att vara fet. Visst är jag fortfarande tjock, men jag förstår allt bättre nu, och då spelar det mindre roll, och jag behöver inte upprepa det hela gentemot *min* dotter.

Ulla Wentzel

...och en bok...

Det var 1970 den amerikanska feministen Susie Orbach gick med i en kurs om tvångsätande och jag-bild i New York. Detta trots att hon var mistrogen, van vid ett enbart politiskt språkbruk, van att helt enkelt inte låtsas om att kropp och kläder hade någon betydelse. Hon upptäckte att också tvångsätandet kunde angripas från en feministisk utgångspunkt, ja att det faktiskt var en av många former för kvinnors reaktion på förtrycket inom patriarkatet. Tillsammans med en väninna startade hon terapigrupper och arbetade i fem år med tvångsätande kvinnor. Hen-

nes bok, som nu är översatt till svenska efter att ett par år ha varit bestseller på engelska, vill förmedla erfarenheterna från detta arbete.

Orbach skriver medryckande och konkret, både när hon inledningsvis skisserar upp de speciella formerna för kvinnoförtryck i västerlandet och när hon sedan går igenom frågorna vad fetma respektive slankhet betyder för tvångsätaren, hur tvångsätaren upplever hunger och hur kvinnor kan gripa sig an med självhjälp.

Hon tar också upp anorexia neurosa, självsvält, som hon anser vara besläktat med

tvångsätandet, och en del medicinska problem.

Boken är översatt av Paul Frisch, som har gjort ett habiliterat arbete. Men det märks i många nyanser att han inte är hemma i ett feministiskt språkbruk. Women's Liberation movement blir ordagrant översatt med "rörelsen för kvinnornas frigörelse". "Den nya kvinnorörelsen" är vad vi talar om på svenska.

Jag vill påstå att feministiska böcker bör översättas av kvinnor.

Harriet Clayhills

Susie Orbach: Fetma är en kvinnofråga. 206 s. Prisma 1980. Pris ca 65 kr.

Sommaren 78, när jag var i England, fick jag en verklig "aha-upplevelse". Då läste jag boken *Fat Is a Feminist Issue* av Susie Orbach, den som nu har kommit ut på svenska under rubriken *Fetma är en kvinnofråga*. När jag läste hade jag hela tiden en känsla av att den skrivits om mig (utom somliga typiskt amerikanska exempel). Jag började med att stryka under viktiga rader, men efter tre, fyra sidor fann jag, att jag strukit under varenda rad – alltså slutade jag med understrykningarna.

Under sex år hade jag gått upp 29 kg i vikt. Under dessa år hade jag bantat med jämna mellanrum. Varje damtidnings bantningsråd följde jag noggrant och lyckades gå ner 5–7 kg. Efter tre, fyra veckor tröttnade jag och var snabbt inne i viktökningskarusellen igen. Någonstans inom mig insåg jag, att jag måste bli medveten om orsakerna till att jag åt och åt, men jag orkade helt enkelt inte tänka vidare. Jag förmådde inte ta itu med mig och mina känslor. Det mesta kändes hopplöst – jag var ju så fet och äcklig. Att jag var äcklig fick jag höra många gånger av min närmaste omgivning.

Det jag läste i Orbach's bok fick mig att inse, att jag ätit mig tjock av flera orsaker – somliga orsaker kanske är fördolda än idag. Ett av skälen var att jag mycket sällan grälade med min man. Jag var rädd för konfrontationer helt enkelt. Jag var uppfost-

Målning av Annmari Olsson på omslaget av svenska upplagan.

rad till att inte bråka utan till att behaga och vara till lags. Flickor skulle inte vara aggressiva. Alltså i stället för att gråla drog jag mig undan (ibland med martyrmin) och surade (som det kallades). Och naturligtvis åt jag. Nu efteråt förvånar det mig mycket, att jag inte alls förstod mekanismerna – de olyckliga, otillfredsställda känslorna – bakom mitt tvångsätande. Det pågick i så många år!

En annan orsak till mitt ätande var att jag kände mig utnyttjad av min man. Jag tyckte, att han använde vårt hem som ett hotell. Personalen – det var jag, (vi arbetade båda två och hade ett barn).

Vidare lärde jag mig med bokens hjälp att förstå, att jag ätit för att slippa vara sexuellt attraktiv. Ett av skälen kan ha varit att jag därigenom velat straffa min man. Och ett annat skäl kan ha varit att jag även i andras ögon inte skulle vara sexuellt attraktiv – inte vara ett könsobjekt. Om jag inte var tilldragande slapp jag många bekymmer; jag fick dock nya i stället.

I sin inledning skriver Susie Orbach: "Att tvångsätandet i övervägande grad är ett kvinnoproblem, tyder på att det hänger samman med erfarenheten av att vara kvinna i vårt samhälle. Feminismen påstår att fetman innebär ett försök till utbrytning ur samhällets stereotypa könsroller. Att bli fet kan följaktligen tolkas som en beslutsam och meningsfull handling. Den är en målinriktad, medveten eller omedveten utmaning mot könsrollsstereotyperna och det kulturellt bestämda sättet att uppleva kvinnligheten."

För min del var tvångsätandet omedvetet. Och när jag hade läst boken under en natt sommaren 1978 blev jag väldigt besviken på mig själv för att jag inte omedelbart började gå ner i vikt, när jag nu

visste eller i alla fall trodde mig veta några av orsakerna till min fetma. Men nyårsafton 1978/79 satt jag ensam hemma och kände mig verkligen ensam. Plötsligt slog mig tanken: jag måste göra något med mitt liv. Jag skall börja med att gå ner i vikt. Då hade jag under flera månader inte medvetet tänkt på boken, som jag läst sommaren innan. Men jag tror, att mitt undermedvetna bearbetat det jag läst och nu var jag mogen att börja.

Under de följande tio månaderna gick jag ner 29 kg utan att banta. Jag kunde gå ner i vikt, för att jag inte längre hade något behov av att tvångs-äta, eftersom jag blivit medveten om några av orsakerna till min fetma och kunde bearbeta dem – mycket av allt detta skedde omedvetet.

Det är snart ett år sedan som jag uppnådde min "idealvikt". Men tro inte för en sekund att jag hela tiden levt lycklig för det! Det har varit höga berg och djupa dalar många, många gånger. Men jag har insett att det är genom att ta mig ur dalarna som jag utvecklas som människa. Tidigare tillät jag mig icke att känna. Tillvaron var beige; var det något som hotade jämvikten åt jag för att slippa känna efter. Nu tillåter jag mig att ha och visa känslor. Ibland får jag dåligt samvete för det – den gamla uppfostran sitter i.

Jag hoppas, att boken skall vara många andra kvinnor till hjälp! Den har hjälpt mig oerhört mycket genom att klart redogöra för de vanligaste orsakerna till kvinnors fetma. Som jag inledningsvis sade, känner jag däremot inte igen mig i de exempel, som Susie Orbach tar fram (de kanske är typiska för det amerikanska samhället). Exemplet blev jag faktiskt irriterad på och tyckte och tycker fortfarande att de är onödiga.

Majken Wahlström

OM SJÄLVSVÄLT

Intervju: Raquel Urisman

Katarina berättar om sin sjukdom, anorexia nervosa, självsvält.

- Jag vägde trettio kilo och var så svag och kraftlös att jag inte kunde gå i trappor. Jag fick lyfta upp benen med händerna, ett i taget.

Det är kusligt. Som ett eko hör jag min mor berätta i vilket tillstånd hon befann sig när engelsmännen kom till

koncentrationslägret i Bergen-Belsen:

- Jag vägde trettiofem kilo. Jag skulle ta mig upp för trapporna för att lyssna på högtalarmeddelandena om vår befrielse. Men jag var så svag att benen inte bar mig. Jag fick lyfta upp ett ben i taget med händerna. Jag hade inte fått någon föda på sex veckor.

Men Katarina var inte utsatt för ett krig, hon bodde hos sin familj och hade tillgång till mat. Hon utsatte sig för självsvält. Det är svårt att förstå och anorexia nervosa brukar också kallas för en gåtfull sjukdom, gåtfull därför att forskningen inte hittat någon kroppslig förklaring till varför den uppstår. Men också för att den oftast drabbar välanpassade ungdomar i välbärgade och till synes harmoniska familjer. Sjukdomen existerar inte i länder med brist på mat. Den är också oerhört sällsynt hos pojkar, och en del forskare hävdar att anorexi inte kan förekomma annat än hos flickor. Sjukdomen brukar ju bli kännetecknas av utebliven menstruation. Och för många unga flickor är sjukdomen just en protest mot att bli kvinna.

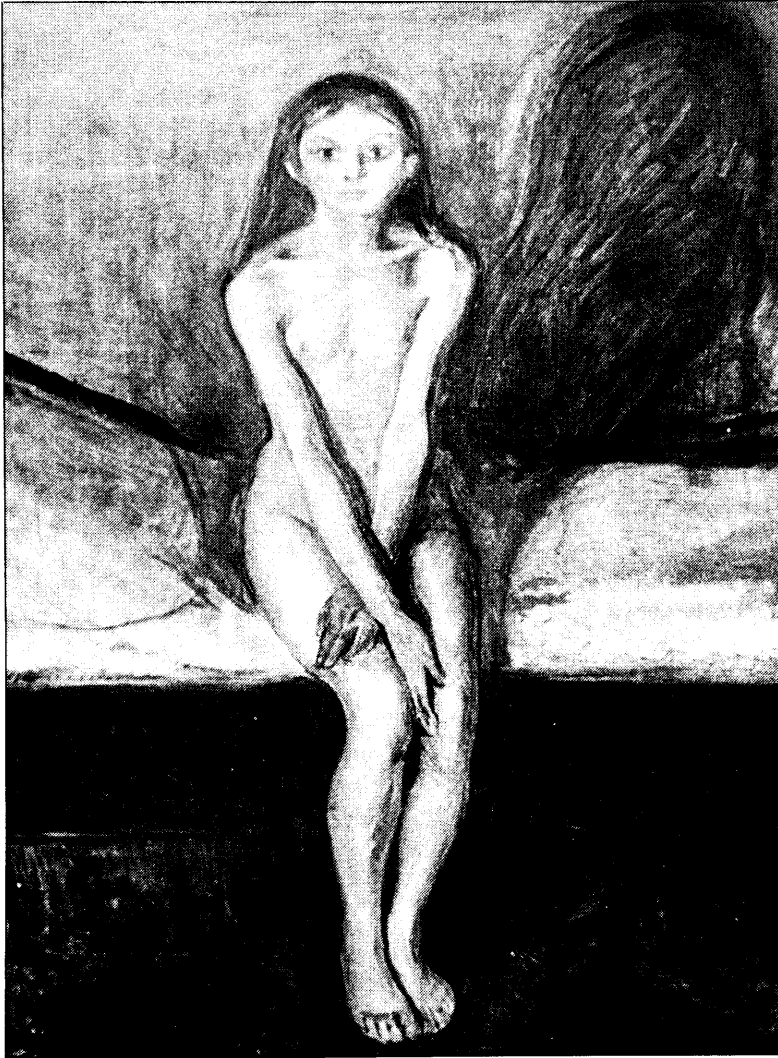
- Jag skulle bli tunn som en fe, onåbar, ett neutrum, säger Katarina när hon försöker skildra känslorna bakom svältmönstret. För henne, som för många andra, är det svårt att avgöra när sjukdomen började:

- Jag började äta laxermedel när jag var sju tonår och vi bodde i USA. Men då mådde jag bra, jag visste väl inte riktigt vad jag gjorde.

- Sedan flyttade vi hem, jag var ganska ensam. Pappa och jag pendlade till Stockholm, resten av familjen bodde i Västmanland. Skolan var jobbig.

- Men egentligen började det inte förrän jag var 21 år. Jag hade pluggat i Örebro, läst dubbelt, 80 poäng (4 betyg) på tre terminer. Jag bodde ensam för första gången och var ihop med en kille. När han gjorde slut bestämde jag mig för att byta utbildning och bli fritidsledare. För att få praktik tog jag sommarjobb på ett "pojkhem" i Fagersta.

Pubertet. En målning av Edward Munch, 1894.

Jag jobbade väldigt hårt fysiskt för att slippa tänka. Till slut var jag för trött för att äta. Och när jag kom hem ville jag inte äta. Jag deppade, fick ångest, kunde inte äta längre.

Att Katarina jobbade så hårt är ganska typiskt. Anorexiflickorna är ofta ambitiösa, duktiga i skolan, sköttsamma och har mycket hårda krav på sig själva. Även bantningen blir något man ska prestera.

- På ett halvår gick jag ned från 50 till 30 kilo, fortsätter Katarina. Jag blev rädd av mig, släppte inte mamma ur sikte, blev hysterisk om hon inte var där. Hela tiden laxerade jag. Det lilla jag ätit kräktes jag upp. Sprang upp och ned i trappor för det förbrukade kalorier. Man blir en mästare på att ljuga och luras om vad man ätit. Jag hade inget annat att göra, svälten och magerheten blev en sysselsättning, en fobi.

- Men det är ingen bantning med målet att bli smal, eller äta rätt. Man vägrar helt enkelt att inta någonting, jag drack inget heller. Jag var rädd för mig själv. Vad händer? Vem är jag? Matvägran blir ett uttryck för den ångest man bär inom sig. Mamma, mormor och pappa var hemma i olika omgångar. Jag kunde inte vara ensam. Jag var så svag och stel i lederna att jag ramlade ofta, jag hade ödem. Men jag vägde mig varje dag. Det var en triumf när vågen visade 29,5 kg.

En kväll svimmade Katarina och började yra om självmord.

Hon gick med på att läggas in på sjukhus. Det var hennes psykiater som ordnade plats på psykiatriska avdelningen på Akademiska sjukhuset i Uppsala. Katarina hade redan provat samtalsterapi och familjeterapi, utan att känna sig hjälpt av det. På psyk i Uppsala gick man in för att

öka hennes vikt, hon lovade äta vad som fanns på brickan + Meritene fyra gånger om dagen (Meritene är ett flytande näringsmedel). Som belöning om hon gick upp i vikt fick hon större rörelsefrihet på sjukhusområdet och så småningom fick hon gå utanför. Hon fick kraftig medicinering mot ångesten och depressionen och hon har också fått elchocker ett flertal gånger. Katarina blev kvar på sjukhuset i två år. Hon fick stöd-samtal ibland, men det var ingen som hon kunde öppna sig för, annars var det mest syslöjd och pyssel.

- Det kom en ny underläkare sista halvåret, det var den förste läkare jag fick riktig kontakt med, jag kunde öppna mig för honom. Jag gick i samtalsterapi hos honom i fem månader. Han gick in på mig, inte på min anorexi.

Katarina kunde flytta hem och åka på kontroller på sjukhuset. Hon las aldrig in igen. Nu, tre år senare väger hon 60 kg till sina 170 cm, läser till mentalvårdare och "tar för sig av livet".

- Min sjukdom har lärt mig att komma över en massa falska ideal som luras på tjejer, menar Katarina. Jag har insett att yttre grejer som vikt och utseende inte har så stor betydelse.

- Anorexia är en identitetskamp, många gånger mellan en ytlig kvinnoroll och en självständig livshållning. Den vittnar också om den konflikt unga kvinnor kan hamna i genom de motstridiga kraven att de dels ska vara "kvinnliga", dels effektiva och duktiga. Då kan anorexin bli en identitet, något man kan klara av, det andra vågar man sig inte på av rädsla för att misslyckas.

- Själv har jag lärt mig att skruva ned förväntningarna på att klara av allting. Jag har kvar ideal, men inser att jag

måste ta motgångar, det kunde jag inte förut.

Katarina går fortfarande på terapi för att lära sig förstå sin sjukdom. Hon arbetade ett tag med att ordna telefonkedjor och samtalsgrupper med anorexior. Det blev också en terapigrupp med sju stycken flickor, men den rann ut i sanden efter en termin.

- Jag ville ha ett ställe med vänskaplig kontakt där alla vågade prata. Man vågar inte prata med andra om sin sjukdom, det är ingen som förstår. Man måste ha upplevt det själv.

Det finns många olika uppfattningar om vad anorexi är för något och varför den uppstår. Man får olika svar beroende på vem man frågar. Många ser det som ett symptom på att familjeförhållandena är sjuka.

- Själv var jag väl kanske för starkt bunden till min familj, kunde inte riktigt klara mig själv. Men jag tror att det är viktigt att inte skylla allt på familjeförhållandena, för då kan föräldrarna tro att de inte kan hjälpa flickan längre. Man måste ta bort skulden, framför allt från mamman så att hon orkar tro att hon faktiskt kan hjälpa sin dotter.

Är anorexia en "kvinno-sjukdom"?

- Anorexia är en protest mot att bli vuxen, en räds-la för att bli kvinna och "kvinnlighet" som den ser ut i vårt samhälle. □

Förra året kom det ut en bra svensk bok om anorexia neurosa, Självsvält av Lotte Möller (Liber). Liten i formatet, men innehållsrik: den täcker det man idag vet om sjukdomen och placerar in den i ett socialt sammanhang.

MAT SOM TRYGGHET

*Raquel Urisman berättar här om den judiska mammans förhållande till mat – ett exempel på en mycket vanlig judisk företeelse, att ta upp allmänmänskliga beteenden och tillskri-
va dem den judiska rasen.*

I begynnelsen gav Eva ett äpple åt Adam . . . och sedan dess har judiska kvinnor fortsatt att utfodra sin omgivning. Handgripligt! Det är inte ovanligt att en judisk mor matar sin vuxne son för hand om hon tycker att han äter för lite, och det tycker hon ofta. Det är med matens hjälp som judiska kvinnor utövar makt i en annars (på ytan) mycket patriarkalisk religion. Om männen har ensamrätt på att läsa toran och överhuvudtaget utöva de religiösa riterna, så är det dock kvinnorna som lagar de olika traditionella rätterna som spelar en stor roll vid helgerna. Om en svensk flicka har problem med att laga lika goda köttbullar som svärmor, är det ingenting mot

en judisk frus fruktlösa kamp mot "mammes kneidlech" (en traditionell påskrätt, bullar av osyrat mjöl att ha i buljongen).

Det är med matens hjälp en judisk kvinna bygger upp sin viktiga image som "Yidishe mamme". En Yidishe mamme är som alla andra mammor, fast i kvadrat. Om alla mödrar oroar sig, så oroar sig judiska mammor dubbelt så mycket. Om mödrar pjoskar, så pjoskar judiska mammor ännu mer etc etc.

Men viktigast av allt är att få människorna i sin omgivning, framför allt barnen, att äta. Mat är nämligen synonymt med TRYGGHET och mätnad med VÄLBEFINNANDE. Det finns inga problem som (enligt en Yidishe

mamme) inte kan lösas med lite mat:

– Har du problem? Ät lite kycklingsoppa!

– Är du allvarligt deprimerad? Jag har en fin apfelstrudel i ugnen!

Och sant är väl att om livet ter sig problematiskt, så blir det ju inte bättre av att man dessutom går omkring och är hungrig. Har jag rätt eller har jag rätt? Som en judisk mor skulle ha sagt.

Termen tröstätning är i högsta grad relevant i judiska sammanhang – Freud var jude! Fast den som blir tröstad är då mamman och inte den som äter.

Viktigt blir naturligtvis själva utspisningen och att få folk att äta mycket – oftast mer än de vill ha, och absolut mer än de behöver. Det bevisar både att man är en duktig matmamma och att ens kärlek till omgivningen är besvarad. I en amerikansk handbok "Hur man blir en judisk mamma" ägnas ett stort och centralt kapitel åt själva administrerandet av påfyllning, alltså hur man trugar på folk mat som de egentligen inte vill ha. Tekniken går i huvudsak ut på att inte acceptera ett nej, hur ihärdigt objektet än nekar. Är objektet en familjemedlem (allra helst en son) är det fritt fram för modern att utnyttja det dåliga samvetet:

– Jag har visserligen stått i köket sedan klockan 6 i morse för att laga din favoriträtt, men om du inte tycker att det är gott . . . (Den stora hemligheten med Yidishe mammes är nämligen MARTYRSKAPET, men det tarvar en helt egen artikel). Med gäster kan man som sista utväg stoppa maten i en påse att ta med hem.

Nu är ju gästfrihet ett påbud av Gud, så allt har sin förklaring. Matpåsen är väl den moderna resten av sabbatpå-

LIVETS MIDDAGSBORD

Jag dukar åt dej på skinande linne
en måltid som aldrig tar slut.

Jag bjuder dej in till en fest i vårt hus
där ska vi njuta all kärlek och tid jag tänkt ut
där ska vi äta bland fladdrande ljus
mörkret därute
vi alla tillsammans härinne
tiden ska stanna. . .
bara ljusen förbrinner. . .

Ur "Fabrikflickorna", en pjäs av Suzanne Osten och Margareta Garpe

budet, att man alltid skulle bjuda som matgäst någon som var fattigare än en själv. Sådana var inte svåra att hitta i Östeuropa före kriget, det var genom inbjudningar till helgmiddagar som präststuderande unga män överhuvudtaget kunde överleva. Historien om den rika släktingen som säger till sin fattige släkting: - Så synd att du inte kom till middagen, Moische, jag var ändå tvungen att slänga mat, är inte bara utslag av judisk galghumor, utan speglar i högsta grad en verklighet.

Maten upptar också judiska kvinnor rent praktiskt. Att hålla ett ortodoxt kök tar tid. Mathållningen (kosher, som betyder rent) är omgiven av en uppsjö regler. När reglerna skapades i biblisk tid var de flesta av dem praktiska, men idag innebär de extra arbete. Man får aldrig blanda kött och mjölmät. Det betyder olika uppsättningar porslin, olika diskbaljor etc. På påsken, Pesach, äter man endast osyrat bröd i åtta dagar, som påminnelse om utvandringen ur Egypten. Uppbrottet skedde så snabbt att kvinnorna inte hann jäsa sitt bröd. Innan helgen ska allt syrat ut ur huset, och ersättas av osyrat. Det betyder annat porslin och speciell mat. Även då skiljer man på mjölk och kött. Kött ska ligga i vatten en timme innan tillagningen och smör får endast användas till fisk men inte till kött. Grönsaker är neutrala etc.

Numera är det inte så många som håller ett ortodoxt kök, men traditionen att mata folk verkar vara svår att bryta. Idag är det nog ett större tabu att låta någon gå hungrig från sitt matbord än att servera en fläskkotlett.

- Fläsk, shmäsk, huvudsaken att folk äter! Som en Yidishe mamme skulle ha sagt!

OSÄKER I DEN POLITISKA SVAMPSKOGEN?

FÖLJ POLITIKEN I *Ny Dag*

ARBETARTIDNINGEN NY DAG - VPK:S TIDNING - utkommer onsdagar och fredagar. Prenumerera på tel 08/52 00 95 eller skicka talongen till Ny Dag, Box 361, 101 24 Stockholm.

165:- helår 90:- halvår 55:- kvartal

Namn

Adress

Postnr. adress

EXTRA ERBJUDANDE! Ny Dag fyller 50 år 1980. Vi har gjort ett specialnummer med anledning av jubileet, där vi skildrar tidningens spännande historia från starten 1930 till idag. Alla som nu tar en prenumeration på Ny Dag får jubileumsnumret *gratis!* Erbjudandet gäller alla nya prenumerationer som påbörjas innan årets slut.

KOKKBÖCKER ÄR EN SMAKSAK

Vi har samlats i ett hemtrevligt kök kring en lammgryta och en trave kokböcker. En del av böckerna är gamla favoriter, andra nyheter för året. Registret är brett och ändå är de bara stickprov ur en kokboksflod som har svällt till ordentligt de senaste åren.

Det var 1755 Kajsa Warg gav ut sin *Hjälpreda i hushållningen för unga fruntimmer*, den första svenska kokbok som fick en bred spridning.

Många följde i hennes spår men särskilt förnyande var de inte. De svenska matvanorna förblev sig lika, långt upp i vårt århundrade, med gedigen husmanskost till vardags och stadig kalasmat till fest. De franskinspirerade gourmeterna var få och andra matkulturer hade de svenska husmödrarna knappast hört talas om.

Men så, efter andra världskriget, började de nya globala perspektiven avspegla sig

också på de svenska middagsborden. Charterresorna och de nya småkrogarna bredade intresset. Det skrevs kokböcker av ett nytt slag, dagstidningarnas matspalter blev mera varierade, veckotidningarnas matsidor blev läckrare och till slut kom den första svenska specialtidningen om mat. Idag finns det tre stycken.

I boktraven finns det mycket som skulle förvåna mormor.

En specialbok om pasta väcker mycket intresse. Bra inspiration till att variera och hitta på, blir omdömet, nu finns det ju specialbutiker med äkta pasta i varje fall i storstäderna, för den som inte vill göra jobbet från grunden. Ann som är vegetarian påpekar att pasta är ett bra komplement till grönsaker.

Många böcker om "osvensk" mat ger en hel del av den kulturella bakgrunden, t ex den nyutkomna *Ungersk mat* och den redan välkända *Invandrad mat*. Den senare har mycket att lära ut om hur man håller många mätta till billigt pris – men med insats av tid och omtanke.

Hamburgaren är onekligen också en invandrare och den har ägnats en stor färgsprakande bok. Annika gillar den oreserverat, "jättetrevlig för den som vill äta mat mellan bröd och det tycker jag är ett bra sätt."

Usch, klump i magen! låter det från annat håll.

Ningtsu's kinesiska kokbok är läckert utformad men bedöms vara något enbart för den våldsamt specialintresserade som har skåpet fullt av de nödvändiga ingredienser-

na, inklusive sherry och konjak.

Det franska köket fortsätter att vara en ledstjärna för många. Den eleganta volymen *Det smala franska köket* kräver specialintresse, medan Carl Butlers klart och redigt uppställda receptsamlingar är något för alla. Illustrationerna i hans böcker är också föredömliga, rakt på maten utan en massa snofsiga pryklar omkring. Också *Cattelins kokbok* får beröm.

Det finns flera s k grundböcker i traven och vi enas om att en sådan behöver man gå tillbaka till då och då. *Vår kokbok* är utmärkt och allt vad Hiram publicerat är både trevligt och pålitligt. *Stora kokboken* är ett slags bibel men onekligen gammaldags i uppläggningsen, den kräver t ex hushållsvåg och den tar ofta med för mycket socker. Tore Wretmans *Svensk husmanskost* är lättare att använda och ändå mycket grundlig.

Alla dessa böcker kräver verkliga kunskaper eller vilja att skaffa sig sådana. En grundbok för den som bara vill "komma i gång" är däremot *Novisen vid spisen*, rekommenderad av många.

— Mamma började med den och slutade med att driva restaurang, berättar Annika.

Många av oss har börjat lägga om kosthålllet i en mera vegetarisk riktning, några har tagit steget ut. Det finns nu lockande och odogmatiska böcker om den typen av mat: vi bläddrar med förtjusning i *Vår sköna gröna mat* och *Fiberrik mat* (roligare än den låter).

Däremot saknar vi på svenska tillräckligt inbjudande böcker om en *genomförd alternativ livsföring* med köttet helt ersatt av andra slagets proteiner. Marianne Gillbergs böcker är klassiker på sitt sätt, men hur torftigt utstyrda, vilka nästan avskräckande omslag! Inger Ingmansons *Kan man äta sånt* är proppfull av intressant kunskap men skulle ha mått bra av redigering och trevligare presentation. Där har de alterna-

tiva grupperna i USA mycket att lära ut, kommer vi överens om medan vi bläddrar i den charmfulla, roligt illustrerade *The Farm Vegetarian Cookbook*. De svenska antroposoferna är t v de som har lyckats bäst i den riktningen, se t ex Annelie Schönecks både instruktiva och sensuella lilla bok *Dagligt bröd*.

Som alltid när man pratar mat kommer vi raskt över på matminnen från barndomen,

från resor, från samliv med vänner och män och barn. Måltiderna kan vara mycket mer än "näringsintag": samlingspunkter, ritualer, kärlekshandlingar och vänskapsbevis.

Mia påminner oss om att matpysslandet också kan bli en flykt, en passiviserande terapi. Vi måste se upp på den punkten nu när så många krafter vill schasa kvinnan tillbaka till rena serviceuppgifter, helst inom hemmets väggar.

Men kunskapen om mat kan också användas konstruktivt, det enas vi om, och bli en tillgång i vardagen och under de parenteser i vardagen som människorna behöver. Ju mer vi vet om mat, desto bättre och billigare kan vi leva. **Harriet Clayhills**

foto Micke Agaton

Böckerna i den ordning de nämns:

Pasta, red. Caroline Handslip, 94 s. Ill. med färgfoton. Bonniers 1979.

Ungersk mat av Fred Macnicol. Pocket, 110 s. Tecknade vinjetter. Bonniers 1980.

Invandrad mat av Margareta Klingberg och Eja Nilsson, Pocket, 174 s. Ill. med teckningar. Rabén & Sjögren 1975.

Hamburgare red. Norma Miller, 92 s. Ill. med färgfoton. Bonniers 1980.

Ningsu's kinesiska kokbok av Ningsu Malqvist, 166 s. Tecknade vinjetter. Forum 1980.

Det smala franska köket av Michel Guerard, 254 s. Ill. med ett fåtal färgfoton och teckningar. Forum 1980.

Butlers kokbok av Carl Butler, 109 s. Ill. med färgfoton. Forum 1974.

Cattelins kokbok, 112 s. Ill. med färgfoton. Bokgillet 1978.

Vår kokbok, KF:s provkök, red. Anna Britt Agnsäter, 646 s. Ill. med färgfoton. Rabén & Sjögren 1979.

Hirams kokbok, 232 s. Ill. med vinjetter av förf. ICA-förlaget 1960. (Hiram har gett ut många böcker till)

Stora kokboken red. Edith Jonsson-Ekgårdh, Britta Hallman-Haggren, 652 s. Ill. med foton i svartvitt och färg. Wezeta. 35:te upp. 1979.

Svensk husmanskost av Tore Wretman, 295 s. Forum 1978.

Novisen vid spisen

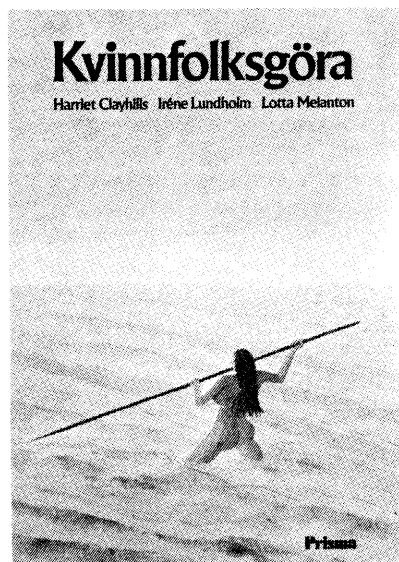
Vår sköna gröna mat av Görel Kvist Näslund. Pocket, 200 s. Ill. med teckningar. Rabén & Sjögren 1977.

HARRIET CLAYHILLS IRENE LUNDHOLM
LOTTA MELANTON

Kvinnfolksgöra

Den märkliga historien

om kvinnors arbete och liv i Norden under tiotusen år

"Kvinnfolksgöra" är en bok om kvinnornas produktiva arbete, som hållit världen igång, men inte kommit i vanliga historieböcker. Skildringen är utformad som en rad berättelser om kvinnornas vardagstillvaro under olika produktionsförhållanden, från insamling och jakt till industrialisering. Boken är rikt illustrerad med färgbilder och teckningar. Ca 70:— inkl moms

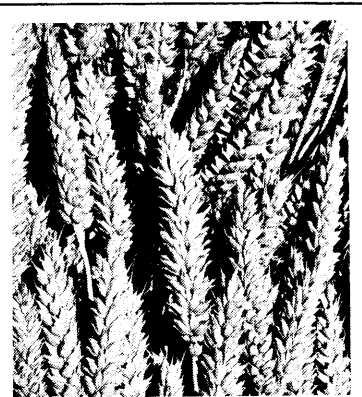

FOTO HORST TUULOSKORPI

Maten räcker
är den hoppfulla tesen
i Lisa och Lasse Bergs bok

MAT & MAKT

Läs den!
Den är viktig. Nu ute
i fjärde upplagan.

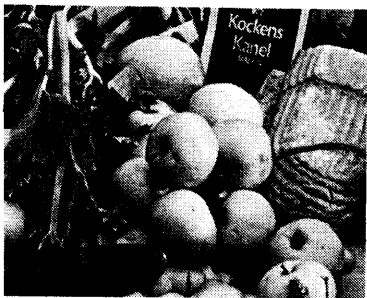
Gidlunds

Fiberrik mat red. Caroline Handslip, 94 s. Ill. med färgfoton. Bonniers 1980.

Sparmat och Billiga matboken av Marianne Gillberg. Pocket, 154 resp. 140 s. Ill. med teckningar. Rabén & Sjögren 1973.

Kan man äta sånt av Inger Imansson. Pocket 312 s. Ill. med teckningar. Rabén & Sjögren 1978.

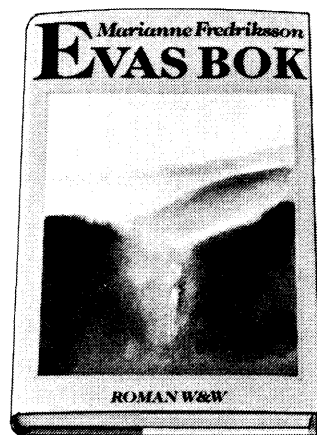
Dagligt bröd av Annelies Schöneck, 80 s. Ill. med teckningar. Syrans förlag 1980.

”Kokkonsten har till uppgift att på lämpligaste sätt bereda de olika födoämnen, som måste tillföras människokroppen till ersättande av de ämnen, som går förlorade genom den alltjämt fortgående förbrukningen av dess beståndsdelar. Hos sina utövare förutsätter kokkonsten icke blott synnerlig punktlighet och renlighet, uppövat handlag och pålitlig smak, utan även mångahanda verkliga insikter. . .

De olika folkens kokkonst är i viss mån en mätare på deras kultur. Ju råare födoämnen förtäras dess lägre är i regel de ätandes odlingsgrad. Att våra hedniska vikingar avskydde ätandet av köttet rätt, vittnar gott om deras kulturanlag.”

Nordisk Familjebok 1911

Med en smak av nektar

av *Christine Wiehe*.

En sällsynt stimulerande och vacker kokbok om ”mat för harmoniska tankar”. En kokbok för alla som vill leva sundare, vegetarianer och husmanskostare.

Med tankar om livet och födan insatta i ett större sammanhang. Utsökt skriven för hand och med delikata illustrationer. Cirkapris 87:–.

I bokhandeln!

LiberFörlag

Marianne Fredriksson

Evas bok

”Tillbaka till paradiset vandrar Eva i Marianne Fredrikssons debutroman Evas bok. En av hennes söner har just slagit ihjäl den andre och hon är förblindad av vrede och sorg. Hon måste följa i sina egna spår för att ta reda på vad som egentligen hänt.”

”Marianne Fredriksson har skapat en sådan stark kvinnobild som kvinnorörelsen många gånger efterlyst och hon gör det så skickligt att man inte förrän i slutet eller efteråt upptäcker det starkt polemiska i hennes berättelse.”

Lars-Olof Franzen i DN

Inbunden ca 105:–

Wahlström&Widstrand

KVINN- FOLKSGÖRA

– en historisk
bilderbok

Harriet Clayhills, Kvinnfolksgöra, Prisma, 1980
teckningar: **Iréne Lundholm**, färgbilder: **Lotta Melanton**

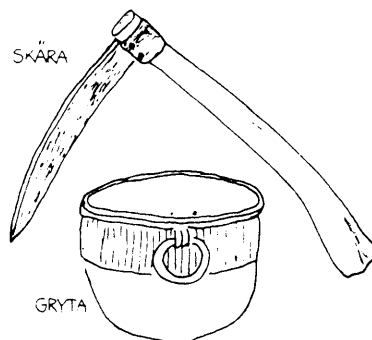
För 40 år sedan kom Elin Wägners bok "Väckarklocka". Med den ville hon väcka till insikt om förstörelsen av jorden och kvinnornas saknade historia. Boken möttes av intresse och respekt, några diskuterade en del detaljer. Men var famns entusiasmen, människorna som tog tag i Wägners idéer? Säkert blev hon djupt besviken över reaktionerna. Wägner var helt enkelt före sin tid. I "Väckarklocka" fanns en bild av män och kvinnor i historien. De är sammanflätade som varp och inslag i en väv. Hittills har historieskrivningen handlat om inslaget, om männens historia. Nu börjar man ta fatt i varpen, i kvinnornas historia.

Det finns några pusselbitar redan: kvinnornas konsthistoria och kvinnor i litteraturen bland annat. Men den stora översikten, kvinnornas historia i det långa perspektivet har ingen vågat sig på – inte förrän nu.

Harriet Clayhills heter den djärva författaren till boken "Kvinnfolksgöra", med den hisnande underrubriken "Den märkliga historien om kvinnors liv och arbete i Nor-

den under tiotusen år". För att kunna göra sin långa resa genom seklerna har Clayhills fått gå igenom ett jättematerial. Jag har särskilt studerat medeltiden och industrialismen och måste säga att källmaterialet är väl valt och mycket pålitligt. Detta kanske lugnar den som tror att en kvinnohistoria automatiskt sätter den officiella historien ur spel. Inte alls. Det handlar om att lägga till vad som saknas. Och det är inte småmullor, utan ungefär 50 %. Den saknade halvan ser inte så storståtlig ut på ytan. Inga fältslag, inga manande paroller. Men det är nog kvinnorna vi har att tacka för att det finns någon historia alls. Kvinnorna har bokstavligen fött och klätt generation efter generation. Detta får vi veta mycket om. "Kvinnfolksgöra" myllrar av detaljer. Clayhills har dessutom två ytterst textkongeniala illustratörer. Vi

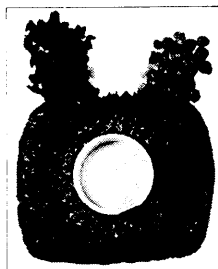
får se en nål från stenåldern, de första lerkärlen, en slända, eller kvinnor i arbete med slakt, för att bara ta ett par exempel ur mängden. I "Kvinnfolksgöra" binds konkreta bilder ur kvinnors vardag från olika epoker till en meningsfull och levande hi-

storia. Jag gissar att Elin Wägner sitter fönöjd i sin himmel och bläddrar i boken, som är inspirerad av henne och absolut i hennes anda.

Britt Dahlström

Sten Andersson
MATENS ROLLER
sociologisk gastronomi

AWE / GEBERS

Mat och sex, mat och umgängesliv, mat och politik, manlig och kvinnlig mat, barnamat och vuxenmat, korvkiosker, gatukök och restauranger, bantning, aptitlöshet, matvägran, mat som kommunikation – med mera.

AWE/GEBERS

**Varmed i
kollektivhus-
tävlingen!**

Stockholms kommun utlyser en idé-tävling om kollektivt boende. Det är en tävling som ska ge idéer till hur olika kollektiva boendeformer kan utvecklas – husen, förvaltningen, de boendes inflytande och gemenskap. Särskilt intressant är hur det kan genomföras i hus och områden som redan finns.

Alla kan vara med. Tävlingsbidragen behöver inte innehålla förslag till kompletta lösningar. Det går bra att koncentrera sig på delfrågor.

De tävlingsbidrag som juryn finner mest intressanta och användbara kommer att belönas – med högst 10 000, lägst 3 000 kronor – och ställas ut på Kulturhuset.

Senaste inlämningsdag är den 16 februari 1981. Rekvirera genast tävlingsinbjudan med bestämmelser på telefon 58 80 94, Marie Fergéus.

Kollektivhuskommitténs
sekretariat

100 anledningar att ställa 5 frågor!

1. HAR DET NÅGON BETYDELSE VAD VI ÄTER?

NÄRINGSLÄRA. Utvecklingen under senare år har gett nya rön inom näringsforskningen. Kostinformationen kopplas alltmer till de stigande matpriserna. Basmat och tillägg har snabbt slagit igenom som enkel modell för matvalet.

Ett material om maten och hälsan, maten som energikälla och mat med kvalitet.

2. VAD ÄR ETT PRIMA LIV?

PRIMA LIV. Vilken mat bör vi äta för att må bra? Vad kan vi överhuvud taget göra för att alla ska få ökade möjligheter till ett prima liv?

Det handlar om näringsämnen och energi, maten och priserna samt om bantning, vegetarisk kost och fasta – men det handlar också om kondition och motion, tobak och alkohol, läkemedel och hälsovård.

3. VEM LAGAR MATEN HEMMA?

MERA TID FÖR ANNAT. Materialet ska tjäna som utgångspunkt för diskussioner om våra könsroller i hemmet. Det är personligt skrivet med glada teckningar samt med faktarutor som ger underlag för saksamt diskussioner.

4. KAN INVANDRARE BEVARA SIN

MATKULTUR I SVERIGE?

VI LAGAR MAT TILLSAMMANS. Ett material främst för invandrare men också för svenskar. Meningen är att vi ska vara tillsammans och laga mat och lära mer om varandra och varandras matvanor.

Vilka svenska livsmedel finns t ex till ett rimligt pris som kan ersätta dyra importerade produkter, exempelvis de grönsaker som man är van vid från sitt hemland?

5. VART VÄNDER JAG MIG OM JAG VILL KLAGA?

DIN RÄTT SOM KONSUMENT OCH BOENDE. Det gäller inte bara mat utan allt vi behöver till hus hållet och familjen. Vilka rättigheter har vi som konsument och vem tillvaratar våra intressen?

Ett häfte om vardagsjuridik som också tar upp boendefrågor.

STUDERA I STUDIECIRKEL!

Att studera tillsammans i en studiecirkel är ett bra sätt att lära av varann och lära känna varann.

Kontakta närmaste ABF-avdelning om du är intresserad av att delta i en studiecirkel.

Studiematerial från
Brevskolan

Box 42053, 126 12 Stockholm

